

IVAN MERZ, SUUTEMELJITELJ I IDEJNI VOĐA HRVATSKOGA ORLOVSTVA

Zdravko MATIĆ, Zagreb

Nakon povratka iz Pariza, Ivan Merz odmah se angažirao u Hrvatskome katoličkom pokretu (HKP), s čijim se programom upoznao još za vrijeme svoga boravka na Vojnoj akademiji u Bečkome Novom Mjestu i studija u Beču i Parizu. Merz je znao da je HKP dijelom politiziran. Stoga je čvrsto odlučio da će raditi na njegovoj depolitizaciji. Njegova je prvotna zasluga što je kao suutemeljitelj Hrvatskoga orlovskoga saveza u tu organizaciju uveo načela Katoličke akcije (KA). Iako se zbog svojih ideja izravno sukobio s Hrvatskim katoličkim senioratom, Merz nije odustao od načela Katoličke akcije. Štoviše, želio je da nakon Hrvatskoga orlovskog saveza i druge omladinske i studentske organizacije budu postavljene na istim načelima. Autor na temelju arhivske građe analizira koja je bila stvarna uloga blaženog Ivana Merza u ključnom razdoblju od 1923. do prvih sukoba sa Senioratom.

KLJUČNE RIJEČI: *Ivan Merz, Hrvatski orlovski savez, Hrvatski katolički seniorat, Hrvatski katolički pokret, Katolička akcija, episkopat, Orlovi.*

Nakon brnskog sleta, koji je održan od 12. do 15. kolovoza 1922., i u Hrvatskoj se javlja ideja da se cijeli katolički omladinski pokret ujedini u jednu jedinstvenu organizaciju. Orlovska organizacija koja je tada djelovala u Hrvatskoj nije se više zadovoljavala samo gimnastikom, nego se širila i na svoje naravno područje – prosvjetni i opći odgojni rad.¹ Rad s đacima posebno je bio olakšan nakon donesene uredbe Ministarstva prosvjete od 6. veljače 1923. kojom je ukinuta zabrana odlaska đaka u orlovska društva. Time je započeo još sustavniji rad orlovske organizacije. Održane su brojne manifestacije po cijeloj Hrvatskoj. Novo godišće *Mladosti* uređivali su dr. Avelin Čepulić i Josip Malinar.² Istodobno, orlovstvo je osvajalo sve više đачke redove. Za vrijeme Euharistijskog kongresa u Zagrebu održana je glavna skupština Orlovskog podsaveza, 17. kolovoza 1923., na kojoj je učinjen prvi konkretni korak za ujedinjenje Hrvatskoga katoličkoga omladinskog saveza i Orlovskog podsaveza. Da se izbjegne dvostruko članstvo, u novo predsjedništvo Orlov-

¹ Arhiv Ivana Merza, Zagreb (AIM), Dragutin KNIEWALD, *Dnevnik* (rukopis).

² *ISTI*, 89.

skog podsaveza izabrani su dužnosnici Omladinskog saveza dr. Ivan Merz³ i vlč. Bruno Foretić. Za predsjednika Orlovskoga podsaveza izabran je dr. Josip Andrić, potpredsjednika dr. Ivan Merz,⁴ a za ostale članove predsjedništva izabrani su Ivan Oršanić, Juraj Dušak, Drago Raica i Bogomir Gottfried.⁵ Odmah nakon skupštine započelo se sustavno i ozbiljno raditi oko ujedinjenja u jednu organizaciju pa je u tu svrhu bio ustanovljen Pripremni odbor za ujedinjenje i ujedno za osnutak Orlovskog saveza. U Odbor su, između ostalih, bili izabrani dr. Ivan Merz i dr. Ivan Protulipac. Donesena je odluka kojom se zabranjuju zajednički društveni sastanci i vježbe orlova i orlica. Te su dvije organizacije od tada djelovale potpuno samostalno. Raspršeni po raznim organizacijama i sekcijama, podijeljeni u brojnim odborima, podvrgnuti dvjema centralama, svi su uviđali potrebu za promjenama. U Omladinskom savezu bili su angažirani uglavnom samo građanski omladinci, a u Orlovskom podsavezu đaci srednjoškolci. Prema tvrdnjama Merza, rad je mogao biti puno uspješniji ako bi se ujedinili u jednu organizaciju. Vodili su se pregovori i sa Orlovskom zvezom u Ljubljani o reorganizaciji i preustroju orlovstva.

U ime Pripremnog odbora Hrvatskoga katoličkoga orlovskog saveza, dr. Ivan Merz je 18. studenoga 1923. boravio u Ljubljani, gdje je s predstavnicima Orlovske zveze raspravljao o načinu i uvjetima osnivanja posebnoga Hrvatskoga orlovskog saveza. Tom su prilikom Slovenci izjavili da orlovska organizacija nije crkvena, nego svjetovna organizacija i da zato može i u vjersko-ćudorednom odgoju svojih članova djelovati neovisno o službeno zastupanome crkvenom vodstvu. Slovenci su nadalje smatrali da se orlovska organizacija može širiti i u onim biskupijama gdje bi je možda biskup zabranio. Budući da je orlovstvo prema slovenskom shvaćanju bila laička organizacija, »to svećenik u njoj nema nimalo više prava nego svaki drugi član.«⁶ U vezi s tim Merz je 2. studenoga 1923. poslao posebno pismo Jugoslavenskoj orlovskoj zvezi (JOZ) s prijedlozima reorganizacije orlovstva, a s oslonom na crkveni autoritet.⁷ Merz je želio vodstvu JOZ-a dokazati da ni slovensko orlovstvo po svojim pravilima nije svjetovna, nego vjersko-kulturna organizacija i da se prema tome ima podrediti doktrinarnoj i izravnoj vlasti crkvenog autoriteta. Svoje je dokaze temeljio na pravilima JOZ-a, na enciklici Pija X. *O Sillonu* i na enciklici Pija XI. *Ubi*

³ Arhiv HBK-a, Zagreb, *Hrvatski katolički omladinski savez*, posebni fascikl br. 36., 1922. Ivan Merz je bio predsjednik Hrvatskoga katoličkoga omladinskog saveza (HKOS) od 3. prosinca 1922.

⁴ Ivan Merz (Banja Luka, 16. prosinca 1896. – Zagreb, 10. svibnja 1928.). Osnovnu školu i realnu gimnaziju pohađao je u Banjoj Luci. Provevši kraće vrijeme u Vojnoj akademiji u Bečkom Novom Mjestu, upisao se 1915. na bečko Sveučilište, želeći se – kao profesor – posvetiti podučavanju i odgoju mladeži u Bosni, po primjeru svojega profesora Ljubomira Marakovića. U ožujku 1916. pozvan je u vojsku te je kasnije poslan na talijansko bojište, gdje je proveo najveći dio 1917. i 1918. Ratna su iskustva pridonijela duhovnome sazrijevanju mladoga Ivana Merza. Nakon rata vratio se u Beč i nastavio studij (1919.–1920.), a onda se preselio u Pariz (1920.–1922.), gdje je pripremao svoju doktorsku disertaciju naslovljenu: »Utjecaj bogoslužja na francuske pisce od Chateaubrianda do danas«, kojom je na Sveučilištu u Zagrebu stekao naslov doktora filozofije. Po povratku iz Pariza 1922. godine odmah se je uključio u Hrvatski katolički pokret, te je iste godine postao prvim predsjednikom Hrvatskog katoličkog omladinskog saveza. Zajedno sa dr. Ivanom Protulipcem i ostalim katoličkim djelatnicima zaslužan je za osnivanje Hrvatskog orlovskog saveza, a na Merzovo zauzimanje uvedena je Katolička akcija u Hrvatskoj. Intenzivno se zauzimao za izvanstranačku Katoličku akciju i depolitizaciju Hrvatskoga katoličkog pokreta. Umro je na glasu svetosti. Papa Ivan Pavao II. proglasio je dr. Ivana Merza katoličkim blaženikom 22. lipnja 2003. godine u njegovom rodnom mjestu, Banjoj Luci.

⁵ *Mladost*, br. 9. /1923., 138–140.

⁶ AIM, D. KNIEWALD, *Životopis I. Merza*, neobjavljeno izdanje (rukopis), 151.

⁷ AIM, *Pismo Ivana Merza, Jugoslavenskoj orlovskoj zvezi od 2. studenoga 1923.* (rukopis).

arcano Dei. U zaključku pisma Merz piše: »Orlovska organizacija mora u vjersko-ćudorednom odgoju svojih članova djelovati ovisno od službenog crkvenog vodstva. Orlovska organizacija mora za svoje širenje imati prethodnu dozvolu onoga biskupa, na kojega se teritorija kani širiti. Svećenik ne može biti ni članom ni odbornikom u Orlovskoj organizaciji. Svećenik je tamo delegat nadležne crkvene vlasti i kao takav upravlja vjersko-ćudorednom odgoju svojih članova i društva.«⁸

Slovinci nisu prihvatili njegove ideje, pa ni u izravnim pregovorima koji su netom poslije održani a na kojima je Merz nazočio. Glavni razlog tome otporu ogledao se u sve većoj priklonjenosti slovenskih orlova Slovenskoj ljudskoj stranci (SLS), što je značilo da je i Slovenski orlovski podsavez bio politiziran. Ljubljanski biskup dr. A. Jeglič rekao je dr. Merzu, o. B. Foretiću, dr. A. Čepuliću i dr. Protulipcu: »Jako žalim, da se niste složili s JOZ. Ali vi ste na dobrom putu.«⁹ Da ne bude za političke svrhe iskorišten i Orlovski podsavez, Merz je čvrsto inzistirao na depolitizaciji ne samo orlovske organizacije već i cijeloga HKP-a. Iako je i sam bio član Seniorata, Merz je želio HKP-u dati drukčiji smjer potpune depolitizacije pokreta na razini organizacije, dok svaki član ima pravo baviti se politikom, ali na privatnoj razini. Taj je smjer zahtijevao potpunu podređenost crkvenoj hijerarhiji. Krajem studenoga 1923. održana je posebna anketa o pripajanju organizacija i zaključeno je da se provede ujedinjenje Omladinskog saveza i Orlovskog podsaveza u novi Hrvatski orlovski savez (HOS).¹⁰

Prije konstituirajuće skupštine HOS-a, Merz je posebnim pismom od 10. prosinca 1923. obavijestio episkopat o budućoj reorganizaciji u kojem ih moli za njihov pristanak.¹¹ U pismu se, između ostaloga, ističe da će nova organizacija (HOS) biti katolička organizacija, usmjerena prema Crkvi i podređena crkvenom autoritetu, brizi za vjerski i nutarnji život članova te se naglašava uloga duhovnika u novoj organizaciji. U obrazloženju Merz ističe da je u posljednje vrijeme HKOS naišao na velike teškoće od strane orlovskog pokreta, ne samo u načinu upravljanja jer su »dva vjersko-prosvjetna pokreta reflektirala na iste ljude što je imalo za posljedicu da su dvije centrale (HKOS i Orlovski podsavez) upravljale istim društvima i da su često naredbe ovih centrala bile u protuslovlju«. Osim ovih tehničkih, postojale su i načelne razlike, tako primjerice »Orlovska organizacija nije davala svećenicima pravo duhovnog vodstva, već je svećenik u njoj bio obični član 'brat' posve

⁸ AIM, *isto*.

⁹ AIM, navedeno prema: D. KNIEWALD, *Životopis I. Merza*, neobjavljeno izdanje (rukopis), 154.

¹⁰ Za osnivanje i razvoj hrvatskog orlovstva posebno je zaslužan dr. Ivan Merz, za kojega dr. Franjo Bučar kaže: »Prvi je dao (misli na Protulipca) svoju organizatornu sposobnost okupljanja omladine, svojim poznatim borbenim nastupima i beskompromisnom nacionalnom ispravnnošću, boreći se napose protiv presizanja u orlovsku organizaciju sa strane jedne bivše stranke, dok je drugi (I. Merz) dao idejni sadržaj Orlovskom pokretu, bazirajući ga na idealističkim duhovnim ciljevima« (Franjo BUČAR, *Orlovska organizacija* (tipkani tekst), Športski muzej u Zagrebu).

¹¹ Ovo pismo-okružnica biskupima posebno je važno jer govori o razlozima zbog kojih je došlo do osnivanja HOS-a, o načinu kako je provedeno te osnovnog načela koje je pritom poštovano, a misli se na načelo da svaka katolička društvena organizacija spada pod nadzor i upravu Crkve. Merz u pismu naglašava tri važne stvari: ulogu svećenika u KA i dosljedno u orlovstvu, potpunu ovisnost KA-e pa tako i orlovstva o biskupima i rad prema načelima KA kako ih određuje Sveta Stolica. Iz pisma je očito da je Merz bio prvi u Hrvatskoj koji je govorio o KA na način kako ju je zamislio i u svojoj enciklici *Ubi arcano Dei* obznanio papa Pio XI., tek nepunih godinu dana prije Merzova pisma (Arhiv HBK, Zagreb, *Orlovski savez*, posebni fascikl br. 35., 568–923.)

ravnopravan s laicima.«¹² Merz je smatrao da bi nova organizacija trebala biti u okviru Katoličke akcije, što znači da kao organizacija treba biti sastavljena od katoličkih laika, potpuno depolitizirana, a svećenici ne mogu biti članovi, »jer svećenička vojska imade da bude iznad laičkih društava.«¹³ Na kraju pisma Merz ističe da je o svemu obavijestio i zagrebačkog nadbiskupa, »koji je blagoslovio, odobrio i obodrio naš postupak« i obećao svoju pripomoć za izdanje prerađene i nadopunjene *Zlatne knjige*, koja će u tisak i koja »potiskujući gimnastički moment ističe vjersko-prosvjetni u onom obliku, kako je to Sve-ta Stolica u zadnjim godinama definirala.«¹⁴

Brojni razgovori što ih je dr. Ivan Merz vodio s čelnicima Orlovskog podsaveza (OP), napose dr. I. Protulipcem, posvijestili su činjenicu da je i orlovski pokret, napose Orlovski podsavez, bio politiziran kao i cijeli HKP i da je morao napraviti iskorak iz saveza sa Slovenskom orlovskom zvezom. Bilo je pitanje dana kada će doći do sjedinjenja HKOS-a i OP-a, koji je prema Merzu trebao biti sastavni dio KA u hrvatskim zemljama, sa sjedištem u Zagrebu. Očigledno je da su dr. Merzu bila potpuno jasna načela i počela na kojima se temeljila KA te ih je na osnovi toga mogao tako sigurno i točno primijeniti u praksi, što je značilo postaviti cijelu omladinsku organizaciju hrvatske katoličke mladeži, tj. HOS-a, na načelima Katoličke akcije. Tu je došao do izražaja njegov stav da katoličanstvo ne smije biti sredstvo vremenitih probitaka, već mora biti cilj.

Ujedinjenje Hrvatskoga katoličkoga omladinskog saveza i Orlovskog podsaveza

Ujedinjenje Hrvatskoga katoličkoga omladinskog saveza i Hrvatskoga orlovskog podsaveza provedeno je na zajedničkoj sjednici vodstva obiju središnjica 11. prosinca 1923. Utemeljen je privremeni zajednički odbor, u koji su ušli dr. Ivo Protulipac kao predsjednik i dr. Ivan Merz kao potpredsjednik. Taj odbor imao je prirediti sve za glavnu skupštinu HOS-a, koja je održana 16. prosinca 1923. u Zagrebu u prostorijama Hrvatskoga katoličkoga narodnog saveza (HKNS), Kaptol 27.¹⁵

Prema Zapisniku Hrvatskoga orlovskog saveza na skupštini su bili nazočni sljedeći izaslanici: iz Sarajeva Karlo Čerin; iz Banje Luke Ivo Ivekić i Ivo Valičić; iz Karlovca Marijan Popović; iz Sv. Ilije, Josip Jakić; iz Mrkoplja Dragutin Kukalj; iz Vrpolja Antun Knežević; iz Zagreba »Kačić«, Milan Cvek i Dragutin Opalin; iz Zagreba »Mladost« Ivan Biskup; iz Zagreba »Orlovski odsjek IV.« Božidar Hitrec i Ivan Kokot; iz Katoličkoga djetičkog društva Rudolf Petek i Jerolim Malinar; iz Zagreba »Echart« Julijo Kanjer i Juraj Kažić; iz

¹² Arhiv HBK, Zagreb, *Orlovski savez*, poseban fascikl br. 35, 568–923.

¹³ AIM, F 25,8, *Pismo Ivana Merza episkopatu*, Zagreb. Prema Merzu, rad orlovstva treba se razvijati prema načelima Katoličke akcije, kako je određuje Sveta Stolica. »Ova za naše prilike posve nova načela oslanjaju se posve svjesno na smjernice Sv. Stolice o Katoličkoj Akciji, kako se to ističe u pismu [...] Hrvatski katolički Orlovski savez spada pod kompetenciju crkve [...] Predsjedništvu je dodijeljen duhovnik, kojega imenuje duhovna oblast na prijedlog predsjedništva.«

¹⁴ AIM, F 25,8, *Pismo*.

¹⁵ *Mladost*, u br. 12. od prosinca 1923., objavila je: »Poziv na izvanrednu glavnu skupštinu Omladinskog Saveza« za nedjelju 16. prosinca 1923. Jedna od točaka dnevnog reda bila je »reorganizacija Omladinskog Saveza i odnošaj spram Hrvatskog Katoličkog Orlovskog saveza«. (*Mladost*, br. 12/1923., 186).

Zagreba »Akademski Orao« Franjo Matić; iz Zagreba »Srednjoškolci« Zvonko Dugački; iz Požege Jerolim Malinar i iz Osijeka Ivo Baloković.¹⁶

Na glavnoj skupštini odlučeno je da se stapaju Orlovski podsavez i HKOS u jednu organizaciju, koja se naziva Hrvatski orlovski savez (HOS).¹⁷ Na istoj sjednici dr. Ivan Merz istaknuo je u svome referatu: »Orlovstvo, kao što je danas u Sloveniji i kod nas, ne teži ni izdaleka toliko za unutarnjom obnovom kao omladinski pokret. Želimo li dakle da Orlovstvo počne raditi u onom duhu, za kojim težimo, to bi Orlovstvo moralo poprimiti sav religiozni polet Omladinskog saveza i moralo bi se obvezati, da će provoditi rezolucije, koje je primila zadnja glavna skupština HKOS-a.«¹⁸

Merz je predložio da se nova organizacija zove »Hrvatski katolički Orlovski Savez. Međutim dr. Janko Šimrak je bio protiv toga naziva te je inzistirao da se uzme naziv Hrvatski orlovski savez.«¹⁹ Merz se osvrnuo na govor dr. Šimraka i objasnio je zašto su u naslov uzeli baš »katolički«. »Po cijelome se svijetu katoličke organizacije zovu katoličkim imenom, pa čemu da mi Orlovi budemo izuzetak?«²⁰ No skupština je prihvatila Šimrakov prijedlog, pa je Merz predložio da se zapisnički ustanovi da je on za ime HKOS. Na istoj skupštini dr. Merz je u ime 108 omladinskih društava prosvjedovao da HOS bude član JOZ-e u Ljubljani. Na glasovanju se pokazalo da je 14 delegata za samostalnost, a 2 protiv.²¹ Novoutemeljeni Hrvatski orlovski savez poprimio je u cijelosti sav vjersko-prosvjetni program Omladinskog saveza, a tjelovježbeni rad slovenskog orlovstva postao je samo akcidentalnim dijelom hrvatskog orlovstva.²² U Predsjedništvo HOS-a izabrani su: dr. Ivo Protulipac (predsjednik), Juraj Dušak (potpredsjednik), Jerolim Malinar (tajnik), dr. Ivan Merz (prosvjetni referent), Marijan Kovač (blagajnik), Bogomir Gottfried (načelnik), Drago Cerovac (organizacijski referent), Ivan Oršanić, Juraj Kožić (revizori) i Mirko Tropan (zamjenik revizora) te još tri odbornika – Rudolf Petek, Ivan Biškup i Franjo Dujmović.²³ Spajanjem Omladinskog saveza i Orlovskoga podsaveza u HOS zaključeno je da Omladinski savez prenosi svoja društva i područje djelovanja na HOS, a sam će Omladinski savez, kojega vodi odbor HOS-a, postojati kao centrala za društva koja ne mogu prijeći u HOS.²⁴ Na 3. sjednici HOS-a, održanoj 15. siječnja 1924., Merz je sastavio i predložio okružnicu Biskupskoj konferenciji glede dana Katoličke omladine te je izvjestio Odbor da su u Prosvjetni odbor stupili dr. Augustin Juretić, dr. Marijo Matulić i dr. Ljubomir Maraković, koji su jednoglasno primljeni.²⁵ Bilo je to svojevrsno pojačanje i osvježenje za novoutemeljeni Hrvatski orlovski savez.

¹⁶ AIM, *Zapisnik Hrvatskog Orlovskog saveza (HOS) od 16. prosinca 1923.* (rukopis).

¹⁷ AIM, *Zapisnik HOS-a od 16. prosinca 1923.* (rukopis).

¹⁸ AIM, *Zapisnik HOS-a od 16. prosinca 1923.* (rukopis).

¹⁹ AIM, *Zapisnik HOS-a od 16. prosinca 1923.* (rukopis).

²⁰ Dr. Baraj je predložio da HOS bude član JOS-a, a u prosvjetnom pogledu da surađuje s HKNS-om. Tomu prijedlogu usprotivili su se dr. Protulipac, dr. Šimrak i dr. Merz koji je istaknuo da Omladinski savez ne može pristati na takav prijedlog jer je on dosad bio autonoman, pa želi i nadalje tako da bude kao HOS samostalan (*Zapisnik HOS-a*, AIM, Zagreb).

²¹ AIM, *Zapisnik HOS-a od 16. prosinca 1923.* (rukopis).

²² I. MERZ, »Nove smjernice omladinskog pokreta«, *Katolički list 1* (1924.), 10–11.

²³ AIM, *Zapisnik HOS-a od 16. prosinca 1923.* (rukopis).

²⁴ AIM, *Zapisnik HOS-a* (rukopis).

²⁵ AIM, *Zapisnik 3. sjednice HOS-a od 15. siječnja 1924.* (rukopis).

Osnutak HOS-a naišao je na veliko odobravanje, napose među omladinskim udrugama, jer je orlovstvo postalo osnovnom organizacijom cjelokupne hrvatske katoličke omladine. Hrvatski orlovski savez najprije je želio urediti odnose s crkvenim vlastima kao vrhovnim vodstvom cijele KA.²⁶ U pismu od 28. prosinca 1923. HOS obavještava zagrebačkog nadbiskupa dr. Antuna Bauera o osnutku te traži od njega potvrdu svojega programa te moli da odobri njen rad. U pismu se, između ostaloga, ističe: »Nastojali smo da ova pravila dadu našem mladom Orlovstvu biljeg elitne katoličke organizacije i zato se u njima ističe želja naše omladine da bude u što tješnjoj vezi i pod vodstvom svoga episkopata.«²⁷ Na svojoj redovnoj sjednici 29. siječnja 1924. episkopat je odobrio rad i potvrdio pravila HOS-a te u posebnom pismu upućenom HOS-u 31. siječnja 1924., između ostalog ističe se: »Katolički episkopat pozdravlja Hrvatski orlovski savez kao organizaciju cjelokupne hrvatske katoličke omladine, koja želi pod vrhovnim direktivama sv. Crkve da vodi brigu oko ispravnog odgoja hrvatske katoličke omladine [...]. Katolički episkopat od svega srca blagoslivlja organizaciju Hrvatskog orlovskog saveza i sav njegov radni program, koji je izrečen u njegovoj divnoj lozinci: Žrtva, Euharistija, Apostolat. Episkopat se obvezuje najtoplije preporučiti svojem svećenstvu i katolicima diljem naše države da Hrvatskom orlovskom savezu idu u svemu na ruku u akciji oko organiziranja katoličke omladine da bi tako načela 'Zlatne knjige' osvojila našu omladinu i sačuvala je moralno zdravu na dobro vjeri i narodu.«²⁸ Na osnivačkoj skupštini Hrvatskoga orlovskog saveza prisustvovali su izaslanici velikog broja hrvatskih omladinskih i đačkih društava. Kada je osnovan HOS, u njemu je bilo učlanjeno 40 omladinskih i 20 đačkih društava.²⁹ Iako je HOS samostalno djelovao, pritisci JOZ-a nisu prestajali. Tako su na jednom od zadnjih sastanaka, održanome u Zidanom Mostu, sa slovenske strane bili nazočni dr. Baraj, dr. Tomc i Zabrek, a s hrvatske dr. Protulipac i Merz. Slovenci su se za čitavog sastanka držali jako rezervirano prema HOS-u. Tražili su da JOZ ima pravo nadzora nad svim organizacijama i da društva budu isto tako u vezi s JOZ-om kao i s HOS-om. Iz Zapisnika 5. sjednice HOS-a doznajemo da je sastanak završio bez ikakva uspjeha. Nakon Protulipčeva izvješća, donesen je zaključak »da se ubuduće sa JOZ-om radi sporazumno, i nikako da joj se dopusti djelovanje na hrvatskom teritoriju«.³⁰ Snažna podrška i preporuka episkopata važan je doprinos uspjehu HOS-a kroz daljnje godine njegova djelovanja. Mnogi biskupi uputili su HOS-u zasebna priznanja, a u poslanici zagrebačkog nadbiskupa Bauera od 5. svibnja 1924. po-

²⁶ Na 1. sjednici Orlovskog saveza od 18. prosinca 1923., za duhovnog savjetnika HOS-a izabran je isusovac o. Bruno Foretić, čiji je izbor pismeno najavljen Nadbiskupskom duhovnom stolu (*Zapisnik 1. sjednice HOS-a*, AIM, Zagreb).

²⁷ AIM, *Pismo HOS-a od 28. prosinca 1923., nadbiskupu A. Baueru* (rukopis).

²⁸ Pismo jugoslavenskog episkopata objavljeno je u *Katoličkom listu* od 7. veljače 1924. i *Vrhbosni* od 20. veljače 1924., s. 45.

²⁹ Na osnivačkoj skupštini u HOS je pristupilo 60 društava, što je jezgra budućeg rasta. Mnogobrojna omladinska i đačka društva pretvaraju se u orlovska, promjenom svojih pravila i prihvaćanjem orlovskog vjersko-odgojnog, prosvjetnog i tjelovježbenog sustava te metode rada. Sve to, a posebno oduševljenje samih orlova, utjecalo je na nagli porast broja društava pa već krajem godine 1924. orlovski pokret ima 83 društva. Krajem godine 1925. HOS ima 122 društva, a do kolovoza 1926., broj se popeo na 163 društva. U svome neobjavljenom tekstu dr. Franjo Bučar donosi konačnu bilancu broja društava nakon ukidanja orlovske organizacije i navodi broj od 248 društava (Dr. Franjo BUČAR, *Orlovska organizacija*, tipkani tekst, Športski muzej u Zagrebu).

³⁰ AIM, *Zapisnik 5. sjednice HOS-a od 29. siječnja 1924.* (rukopis).

sebno je naglašeno da su »svećenici koji u orlovskim društvima vrše ulogu duhovnih vođa, one zlatne karike koje povezuju naučavajući Crkvu s Crkvom koja sluša. Nerazboriti su oni koji drže da organizacija KA može postojati bez ovakvih zlatnih karika bez kojih će uvijek biti u organizaciji nutarnjih razmirica i prepiraka i blagoslov Božji neće pratiti njihov rad.«³¹ Posebno zanimanje za HOS pokazivao je vrhbosanski nadbiskup Ivan Evanđelista Šarić. On je ustvrdio da je u »orlovstvu zbilja oživotvoren idealni tip omladinske organizacije«.³²

Merz postavlja orlovstvo na temelju papinske Katoličke akcije

U pismu što ga je Merz u ime HOS-a poslao hrvatskom episkopatu između ostaloga je naglašeno da je HOS, kao nova organizacija cjelokupne hrvatske katoličke mladeži, čvrsto odlučio postaviti svoju organizaciju na temelje KA, koju je pokrenuo papa Pio XI. svojom enciklikom *Ubi arcano Dei* (1922.).³³ To je značilo potpunu ovisnost i podložnost HOS-a crkvenoj hijerarhiji. Prema Merzu, hrvatsko orlovstvo mora postaviti sav svoj rad na vrhunjavnu podlogu.³⁴ Tri su značajna obilježja hrvatskoga orlovstva što ih Merz ističe u pismu episkopatu. Uloga svećenika u KA i orlovstvu. Glede toga pitanja, koje će kasnije Seniorat pokušati osporiti, Merz ističe: »Mi smo se odlučno oprli stajalištu da svećenik bude ravnopravan član sa svjetovnjacima KA, oslanjajući se pri tome na smjernice sv. Oca pape Pia X. u njegovu listu o Sillonu: 'Što se tiče katoličkih grupa, svećenici će ih blagosloviti, promicati i potpomagati, ali neće u njih stupati kao članovi, pa makar ona bila najkorisnija i makar u njima vladao najbolji duh'.«³⁵ Drugo pitanje odnosilo se na potpunu ovisnost KA i orlovstva o biskupima. Naime, taj pokret trebao je biti u najužoj vezi s Crkvom, na taj način da svako pojedino društvo dobije svoga duhovnika. Pravila svake organizacije trebao je prethodno odobriti onaj biskup na čijem se teritoriju osniva pojedina organizacija. Treće pitanje na koje je Merz također ukazao odnosilo se na rad orlovstva prema načelima KA, kako je određuje Sveta Stolica. Time je zaobiđen Seniorat, koji si je uzimao za pravo da sve kontrolira, sve vodi i svime upravlja. Merzovo je pismo tek kasnije objelodanjeno u *Katoličkom tjedniku*.³⁶

Na svome zasjedanju početkom 1924. biskupi su odobrili HOS kao organizaciju katoličke mladeži i toplo je preporučili svećenstvu. Hrvatski orlovski savez, kao novoutemeljena katolička organizacija, u početku je uživao povjerenje Seniorata, ali samo zato jer je i ta organizacija utemeljena zauzimanjem i uz znanje Seniorata, a ne zato jer je njegova inicijativa i djelatnost bila autonomna od samoga početka. Osim toga svi čelnici katoličkih organizacija pa tako i HOS-a bili su seniori.

³¹ AIM, *Pismo dr. A. Bauera HOS-u od 5. svibnja 1924.* (rukopis).

³² »Pastirski list vrhbosanskog Nadbiskupa svemu svećenstvu Vrhbosanskom o katoličkom Orlovstvu«, *Katolički list*, 75/1924., br. 18., 211.

³³ Enciklika *Ubi arcano Dei* objavljena je 23. prosinca 1922., izd. *Acta Apostolicae Sedis*, XIV (27. 12. 1922.) 18, 673–700.

³⁴ AIM, *Pismo HOS-a episkopatu* (rukopis).

³⁵ Isto.

³⁶ U navedenom pismu HOS-a episkopatu spominje se »skori tisak prerađene i nadopunjene *Zlatne knjige*« (AIM, *Pismo HOS-a episkopatu* /rukopis/).

Otpori provedbi Katoličke akcije pape Pija XI.

Kada je HOS počeo djelovati i ozbiljno shvaćati svoju neposrednu ovisnost o Crkvi i njezinu autoritetu po načelima KA, kako ju je preporučio papa Pio XI. u svojoj enciklici *Ubi arcano Dei*, počele su trzavice, koje će poslije prerasti u ozbiljan spor i sukob. Naime, Seniorat je smatrao da će vodstvo HOS-a prihvatiti njihovu inicijativu te provoditi one ideje i program što ga je kreirao Seniorat. No posebnim zauzimanjem dr. Merza, sve se više među katoličkim organizacijama počelo isticati vjerske ciljeve, provoditi ideje KA unutar HOS-a i naglašavati ovisnost HOS-a izravno o crkvenoj hijerarhiji bez posredstva Seniorata.³⁷ Bio je to zapravo dobar povod za prvi ozbiljan sukob koji se dogodio prigodom objavljivanja hrvatskog izdanja *Zlatne knjige*, koju je pripremio dr. Ivan Merz.

Merzova redakcija *Zlatne knjige* – priručnika orlovske organizacije

Kako se orlovstvo u Hrvatskoj počelo snažno širiti, ukazala se potreba da i hrvatski orlovi imaju jaku teorijsku potporu u vidu *Zlatne knjige*, po uzoru na slovensku, što su u pismu hrvatskim biskupima i istaknuli. Na sjednici HOS-a odlučeno je da se prevede *Zlatna knjiga*,³⁸ slovenski priručnik orlovske organizacije, objavljena još 1910. godine u redakciji Franca Terseglava.³⁹ Taj je posao prevođenja slovenskog predloška na hrvatski jezik povjeren dr. Franu Biničkom. No po završetku toga posla uvidjelo se da sam prijevod nije dovoljan, štoviše da će biti potrebni dublji zahvati zbog promijenjenih okolnosti koje su nastale od vremena kada je predložak napisan.

Prema uvjerenju Ivana Merza, KA je postala nezaobilaznom činjenicom prema kojoj se morao odrediti svaki organizirani oblik katoličkog djelovanja. Zbog toga je bilo nužno i samu *Zlatnu knjigu* prirediti tako da bude u duhu vremena. Taj je posao nadopune i prilagodbe hrvatskim prilikama bio povjeren Merzu. Dr. Merz je napisao Predgovor, a hrvatskom izdanju dodao i posebno poglavlje o Crkvi i duhovniku. Ostali tekst bio je sav ispunjen mislima o vjernosti Crkvi, poslušnosti Svetoj Stolici i biskupima, s posebnim naglaskom na KA, na čijim će se temeljima provoditi rad orlovstva.⁴⁰

³⁷ Merzova odlučnost o striktnom provođenju ideja KA uzbunila je Seniorat. Seniorat nije više smatran »vrhovnim forumom«, dok je svaki svećenik kojega je imenovao ordinarij postao duhovnik, bez obzira na to je li Seniorat bio suglasan. Nije više bio odgovoran Senioratu, nego ordinariju. Bio je to snažan udarac Senioratu, koji očito nije bio spreman za takav iskorak. Time je orlovstvo bilo izdvojeno iz kompetencije Seniorata, jer je došlo pod jurisdikciju Katoličke crkve i time postalo vodeća organizacija Katoličke akcije. (AIM, D. KNIEWALD, *Životopis Ivana Merza*, neobjavljeno izdanje /rukopis/, 145).

³⁸ Franc TERSEGLAV, *Zlatna knjiga*, Ljubljana, 1910.

³⁹ Franc TERSEGLAV, katolički publicist (Ljubljana, 17. 2. 1882. – Ljubljana, 23. 10. 1950.). U razdoblju od 1905. do 1915. i od 1920 do 1945. radio je u redakciji lista *Slovenac* (Ljubljana), vodećeg organa Slovenske ljudske (pučke) stranke. Jedan od istaknutih krćanskih socijala unutar stranke (Dr. Fr. STELE i Fr. TERSEGLAV, *Sveta Rusija, misli o zbliženju Ruske i Katoličke crkve*, Znanstvena knjižnica narodne prosvjete, sv. IV., Zagreb, 1920., 5–9).

⁴⁰ *Zlatna knjiga hrvatske Orlovske omladine*, Prvo hrvatsko nadopunjeno izdanje i prerađeno izdanje, Zagreb, 1924., 1–94.

Sadržaj *Zlatne knjige*

U prvom poglavlju *Zlatne knjige* pod naslovom: »Orao, njegova svrha, rad i uzor«, u točki I postavljeno je pitanje: Što je Orao? U odgovoru što slijedi ističe se: »Orao je katolička organizacija hrvatske omladine.«⁴¹ U ostavštini dr. Merza ostala je sačuvana primjedba – bilješka u vezi s tom definicijom, koju je smatrao nevaljalom.⁴² Upravo u to vrijeme privatno je studirao kršćansku filozofiju kod p. Alfirevića, DI.⁴³ Koristeći se stečenim znanjem iz logike, on daje definiciju kako bi dokazao nevaljalost definicije koja kaže što je Orao te navodi citat: »Da bi definicija bila što jest, treba se sastojati, dakako, od najbližega roda i vrsne razlike (različite vrste) i od ničega drugoga, tako da svakoj i samo definiciji koristi.«⁴⁴ Uzevši to u obzir, Merz daje svoju definiciju koja kao i *Predgovor* i mnoga druga mjesta nije ušla u *Zlatnu knjigu*, i kaže: »Hrvatsko orlovstvo jesu dva po spolovima odijeljena katolička i hrvatsko vjersko-socijalna, uzgojna i apostolska opće-narodna omladinska Saveza, koji djeluju po svom posebnom pravnom poretku (Poslovník), a brinu se za svestrani tjelesni uzgoj svoga članstva, a grana su hrvatske KA.«⁴⁵ Kod ove definicije, za razliku od one iz *Zlatne knjige*, jasno je istaknut najbliži *genus proximum* u koji spada orlovstvo, a taj je: »Opće-narodni omladinski Savez koji se brine za svestrani tjelesni uzgoj svoga članstva.«⁴⁶ Osim toga, jasno je i nedvojbeno (*ideam claram et distinctam*) rečeno o kakvoj je posebnosti, osobitosti, znaku raspoznavanja i prepoznatljivosti odnosno vrsnoj razlici (*differentia specifica*) riječ kad se navodi odijeljenost po spolovima, katolička i vjersko-socijalna, odgojna i apostolska crta, rad i djelovanje po svom posebnome pravnom poretku i pripadnosti jednoj od grana hrvatske KA. Što se pak tiče same knjige, iako je »osakaćena« s obzirom na njezin sadržaj i *Predgovor* koji je Merz napisao, ona je bila korak ispred slovenskog izdanja, napose stoga što je Merz ubacio novo poglavlje (VI.), koje je govorilo o »ljubavi prema Svetoj Crkvi.«⁴⁷ *Zlatna knjiga*, osim već spomenutoga prvog poglavlja, donosila je sljedeća poglavlja: »Orli, njihove dužnosti i životni zadatak« (pogl. II.), pa se od člana HOS-a »zahtijeva da bude uzoran katolik, razvija sva dobra svojstva i sposobnost u narodu, a zatire sve slabe strane [...] naročito kletvu, pijanstvo, beznačajnost, nemarnost, sebičnost, lažljivost i neumjerenost.«⁴⁸ U devetoj točki na upit je li tjelovježba bitna oznaka orlovstva, odgovara se da »tjelovježba nije bitna oznaka Orlovstva, jer se nipošto ne traži od svih orlova da vježbaju; ona je samo sredstvo, koje mora da se podredi vjerskomu, ćudorednomu, prosvjetnom i socijalnom uzgoju Orlova. Bolje je u društvu ukinutu tjelovježbu negoli dopustiti, da poradi nje strada vjerska, ćudoredna, prosvjetna ili socijalna izobrazba članova.«⁴⁹

⁴¹ AIM, *Zlatna knjiga*, rukopis Ivana Merza.

⁴² AIM, F 21,13, *Merzove privatne bilješke*.

⁴³ AIM, D. KNIEWALD, *Životopis Ivana Merza*, neobjavljeno izdanje (rukopis), 154.

⁴⁴ Latinski tekst glasi: »Ut definitio esset adaequata, constans scilicet genere proximo et differentia specifica nec ulla alia nota, ita ut omni et soli definitioni conveniat« (p. 50; Rheinstadler, I.) (AIM, F, 21,13).

⁴⁵ AIM, F 21,13.

⁴⁶ AIM, F 21,13.

⁴⁷ AIM, *Zlatna knjiga*, rukopis.

⁴⁸ *Isto*.

⁴⁹ *Isto*.

Merz je želio da HOS zadrži opće kulturne smjernice i tehnički rad (tjelovježbu), a u vjerskom pogledu hrvatsko orlovstvo treba postaviti svoj rad na vrhunaravnu podlogu. U trećem poglavlju *Zlatne knjige* govori se o orlovskim krepostima pa se nabrajaju: bogoljubnost, prijateljstvo, nesebičnost, požrtvovnost i poniznost, ljubav prema istini i iskrenost te ljubav prema pravici. »Orao pokazuje posebice pravednost time, da svakom čovjeku priznaje njegove dobre strane i zasluge, bio to sumišljenik ili protivnik; nikome ne odriče ni najmanje stvari, na koju ima pravo; prava drugih čuva jednako kao i svoja; osobito se svagdje i u svim prilikama zauzimalje odlučno za pravo potištenih i siromaha i slabijih, koji se sami ne mogu ili ne smiju ili ne znadu boriti ili uopće ne vide, da im se radi krivo.«⁵⁰ Četvrto poglavlje »Značajnost« obrađuje ulogu i značaj orla u organizaciji te njegovu dosljednost zadanim načelima. Govori se i o viteštvu i neporočnome životu (pogl. V.), ljubavi prema Svetoj Crkvi (pogl. VI.), što je novost u odnosu na slovensko izdanje. Tu se ističe ljubav, vjernost i odanost orlova prema Katoličkoj crkvi. Daje se pravo značenje svećenicima – duhovnicima u okviru HOS-a, s posebnim naglaskom na KA, na čijim će se temeljima provoditi rad orlovstva. Zatim se određuje ljubav prema narodu i narodne dužnosti orla (pogl. VII.), apostrofira sebedarje orla (karitativna uloga) prema narodu te njegova pastoralna i eklezijalna uloga. Osobito se treba zauzimati za širenje vjerske, prosvjetne i gospodarske organizacije u narodu, a od orla se zahtijeva da u privatnom i javnom životu mora biti dominantna osoba u promicanju svih vrijednosti i pomaganja onima nižega imovinskog stanja.⁵¹

Zanimljiva je zadaća orla koji se treba također boriti za vjersku slobodu svakog čovjeka, kao učitelj i apologet. U knjizi se govori i o tjelesnom zdravlju i smislu za kuću i obitelj (pogl. VIII.), kršćanskoj ljubavi i milosrđu (pogl. IX.) te orlu i protivnicima (pogl. X.), što je posebno zanimljivo jer je prema *Zlatnoj knjizi* članovima orlovske organizacije dužnost »ljubiti protivnika i pomoći mu u svakoj potrebi.«⁵² Tako definirana, *Zlatna knjiga* imala je snažnu teološku poruku orlovskoj organizaciji. Na početku knjige napisana je posveta: »Našem cjelokupnom katoličkom episkopatu u sinovskoj privrženosti i ljubavi posvećuju 'Zlatnu knjigu' – Hrvatski Orlovski savez.«⁵³ Knjiga je naišla na odobravanje hrvatskih biskupa. Tako je nadbiskup Šarić prigodom izlaska knjige rekao: »Sve je to prodahnuto istinskom kršćanskom životnom mudrošću 'Zlatne knjige' koja je odista, sva, jedno suho zlato«,⁵⁴ a nadbiskup Bauer, koji je revno pratio rad i svesrdno podupirao HOS, rekao je: »Katolički duh koji povjerava stranice Vaše 'Zlatne knjige' bio nam je jamstvom, da jedino načela istaknuta u toj zaista Zlatnoj knjizi mogu preporoditi hrvatski narod i spasiti pojedince od vječne i vremenite nesreće.«⁵⁵

⁵⁰ AIM, F 21, 13, *Zlatna knjiga*, rukopis.

⁵¹ *Isto*.

⁵² *Isto*.

⁵³ *Isto*.

⁵⁴ AIM, *Kodeks Hrvatskog Orlovstva*, priredio dr. Ivan Merz (rukopis).

⁵⁵ *Isto*.

Seniorska cenzura *Zlatne knjige*

Nakon predaje knjige u tisak, iako je imala crkveni imprimatur,⁵⁶ po nalogu Seniorata, bez ikakva prethodnog upozorenja, uklonjen je Merzov Predgovor⁵⁷, a umetnut je njihov kratki i anemični Predgovor. Iz Merzova Predgovora izbrisana su sva ona mjesta koja izričito govore o KA i podređenosti orlovstva crkvenoj hijerarhiji, papinskim smjernicama i biskupskim odredbama.⁵⁸ Prema sjećanju p. Bruna Foretića, kada je knjiga već bila u tiskari, došao je Petar Grgec ispred Seniorata i »nakon što je pročitao tekst stao se protiviti, pa je razrušio slog i izbacio što je htio. Dr. Merz je to plačući pripovijedao p. Brunu Foretiću idući s njime putem prema kući.«⁵⁹ U svojim sjećanjima Foretić navodi da su se Grgec i Merz sreli ispred tiskare. Dijalog je bio dosta mučan jer je Grgec verbalno napao Merza riječima: »Pa kuda ćeš nas ti odvesti s onim tvojim idejama o Papi, biskupima i duhovniku? To vodi u klerikalizam. [...] radije idem u radićevce, nego u ovu organizaciju.«⁶⁰ Očigledno je bilo da je Seniorat želio spriječiti bilo kakvu samostalnost orlovske organizacije, njezinu izravnu podređenost papi, biskupima i svećenstvu te je želio imati nadzor i u toj organizaciji. Dakle, cenzuru je nametnuo Seniorat, koji je smatrao legitimnim skratiti ili ukloniti ona mjesta u *Zlatnoj knjizi* koja njima osobno nisu bila prihvatljiva. U Predgovoru što ga je sastavio Seniorat ističe se: »Hrvatski Orlovski savez prvo što daje katoličkoj omladini je ovo evanđelje katoličke omladine. Zlatna knjiga izlazi u nešto prerađenom obliku za razliku od slovenskog originala, jer su druge prilike i razvoj Katoličke Akcije zahtijevale, da se izmijene neke potankosti, a nešto i umetne. Dajemo ovu knjižicu našim Orlovima, da je uzmu srcu, da žive i rade po njoj svuda i svagdje, jer ona prikazuje pravoga Orla, prvoborca Katoličke Akcije. Katolički omladinski pokret među Hrvatima, ujedinjen mora da se razvija po smjernicama, koje zacrtava Zlatna knjiga, da se dođe do cilja, koji je određen katoličkoj omladini.«⁶¹ Iako je dr. Protulipca i dr. Merza Seniorat delegirao u HOS, a omladinske organizacije svesrdno ih prihvatile, oni nisu podlegli pritisku Seniorata, štoviše, nisu se držali primljenih direktiva i zaokretali su cjelokupnu katoličku omladinu pod izravnu ovisnost o crkvenom autoritetu. Merz je svoj Predgovor, zbog kojega je zaplakao, objavio u obliku članka četiri godine poslije u *Katoličkom tjedniku*.⁶² Koliko je značenje i kakve su novosti u smislu religioznoga i crkvenog usmjerenja bile sadržane u Predgovoru, postaje jasno tek nekoliko godina poslije. Merz u njemu iznosi

⁵⁶ AIM, *Zlatna knjiga* imala je imprimatur, die Decembris 1923., Nr. 9798. s potpisom dr. Dominicus Premuš, Episkopus Consecratus, Vicarius Generalis.

⁵⁷ Merzov Predgovor sačuvan je u rukopisu i čuva se u Arhivu I. Merza, pod brojem F 21,12.

⁵⁸ Tako su npr. uklonjena sva mjesta gdje se posebno ističe poslušnost, ljubav i odanost hrvatskih orlova prema papi, katoličkim biskupima i svećenicima. Tako na str. 8 u pitanju: »Što je osnovica ili podlog Orlovu radu?«, odgovor, iako je već bio tiskan i odobren od crkvene vlasti, naknadno je izmijenjen: »Osnovica je svemu Orlovu radu katolička vjera, njena načela i zapovijedi, što ih je dao Bog i sveta Katolička crkva: *papinske smjernice i biskupske odredbe*«. Te zadnje riječi: »papinske smjernice i biskupske odredbe« pisane kurzivom izbačene su iz teksta, kao i rečenica na str.12. *Zlatne knjige* da je »uzor Orla ... ljubav prema sv. Ocu Papi, katoličkim biskupima i svećenicima«. Na str. 46. izbačeno je cijelo pitanje i odgovor: »Zašto je Orla dužan Sv. Crkvi duboku i zanosnu ljubav?« itd. (*Zlatna knjiga hrvatske Orlovske omladine*, Zagreb, 1924., 12–46; *Zlatna knjiga*, rukopis F 21,13).

⁵⁹ Sjećanja p. Bruna Foretića zabilježio je J. Balog 2. rujna 1940. (AIM, *Sjećanja p. Bruna Foretića*, rukopis, 1).

⁶⁰ *Isto*.

⁶¹ AIM, *Zlatna knjiga Orlovske omladine*, 5.

⁶² I. MERZ, »Iz povijesti Orlovstva«, *KT*, br. 25/1927., 8.

sav svoj apostolski program, koji je još kao akademik počeo provoditi i uspio ostvariti do konca svoga života. Prema Božidar Nagyu, Merzov je Predgovor svojevrsna »Carta magna« njegova apostolskog rada.⁶³ Dragutin Kniewald, prikazujući borbe Seniorata protiv Merzovih shvaćanja rada i djelovanja u orlovstvu, ovako zaključuje: »Tako je i ova, makar i okrnjena knjiga značila ipak veliki korak naprijed za duhovni preporod katoličke omladine u Hrvatskoj.«⁶⁴

Merzov Predgovor Zlatne knjige

Radi usporedbe i važnosti u cijelosti donosim Merzov Predgovor *Zlatne knjige*. Neobjavljeni Predgovor po opsegu je znatno veći od objavljenog i detaljno iznosi smjernice koje su služile kao osnovica za samu knjigu. Već u uvodu Predgovora Merz se kratko osvrnuo na slovenski predložak i nalazi da je »autor primijenio vječna načela Katoličke crkve na slovenske prilike kako bi ovaj mali katekizam, odgojio više pokoljenja svjesnih slovenskih katolika«.⁶⁵ Odgovarajući na pitanje zašto se pristupilo preradi i nadopuni slovenske *Zlatne knjige*, Merz je odgovorio: »Ponajglavnije je tomu razlog što se je od 1910. g. tj. od izdanja ove knjige organizirana Katolička Akcija razvila na osobito veličanstven način po cijelome svijetu, i da je taj velebni život Katoličke crkve ostavio i u našoj omladini svoje duboke tragove. Ono čime su se zadovoljavali naši stariji drugovi, nas više ne zadovoljava. Mi se više ne moramo toliko u javnosti, da sebi izvojštimo prava opstanka kao što su to oni s toliko oduševljenja i uspjeha činili. S organiziranom katoličkom omladinom danas računa javno mnijenje i malo kome se danas čini čudnim, da naobražen čovjek može biti vjeran sin Katoličke Crkve. Novija katolička generacija pošla je za jedan korak dalje. Nju su danas zahvatili valovi onih rijeka, koje potekoše iz vječnoga Rima već od god. 1905., kad je blage uspomene papa Pio X. izdao breve o čestoj i svagdanjoj svetoj Pričesti. Mladi naraštaj gaji zanosnu ljubav prema našem Spasitelju, koji je uvijek s njim u presvetoj Euharistiji. Dok je starija generacija morala da afirmira kršćanstvo na intelektualan, apologetski način i pokazivala silnu odlučnost u suzbijanju navale liberalizma, nova je generacija smirenija: ona je u neprestanom i intimnom dodiru s Isusom, koji kraljuje i vlada njenim dušama. Tim je u vezi zanosna ljubav mladih prema svetoj Crkvi, Isusovoj neokaljanjoj zaručnici, njenim biskupima i svećenicima. Oni su se uvjerali da svećenika zapada prva i najvažnija uloga u širenju kraljevstva Božjega, a da se svjetovnjaci moraju njima pridružiti, moraju postati njihovim pomoćnicima. Zato i vidimo, da su kod drugih naroda najvrjedniji članovi katoličkih omladinskih društava otišli u sjemenište, a čini se da će doskora taj duh zavladati i kod nas. Ovo izdanje Zlatne knjige išlo je upravo za tim da svećeniku vrati ono dostojanstveno mjesto, koje zapada Isusova učenika. Iz ove Zlatne knjige se također vidi, da omladina ima oči uvijek uperene spram Rima, gdje je onaj svjetionik koji svojim zrakama obasjava cijelu zemlju. I upravo iz samoga Rima potekle su u zadnje vrijeme smjernice, koje računaju s Katoličkom Akcijom kao činjenicom i koje na vrlo precizan

⁶³ B. NAGY, *Put k Suncu*. Odabrani tekstovi, Postulatura Ivana Merza, Zagreb, 1978., 115.

⁶⁴ AIM, D. KNIEWALD, *Neobjavljeni životopis Ivana Merza* (rukopis).

⁶⁵ AIM, F 21,12, Orlovstvo ideološka izgradnja: *Predgovor Zlatne knjige* (rukopis I. Merza).

način zacrtāše njenu ulogu. Mi smo se poradi toga, prerađujući Zlatnu knjigu, najviše obazirali na one upute koje su zadnje pape dale katoličkoj Akciji, a napose omladinskom pokretu. U Katoličku Akciju spadaju prema tome: povezane organizirane katoličke sile za očuvanje, proširenje, primjenjivanja i obranu katoličkih načela u individualnom, porodičnom i socijalnom životu. Što se tiče same organizirane katoličke omladine, to je sveti Otac Pijo XI., papa Katoličke Akcije, jasno izrekao, da ona mora težiti poglavito za svojom vlastitom vjerskom, a zatim umnom, kulturnom, socijalnom naobrazbom. Katolički omladinski pokret imade da se brine za odgoj elita, za odgoj apostola. Društva katoličke omladine, moraju da brinu kao što je to izrečeno na 3. Međunarodnom katoličkom kongresu. Iz svega toga je razumljivo da mi danas stavljamo na našu omladinu daleko veće zahtjeve negoli se to moglo činiti prije četvrt stoljeća. Mi smo radi odredili posve u potankosti koje su vjerske dužnosti orla, koliko puta najmanje mora da primi svetu pričest, koji mora biti njegov odnos spram svete Crkve i njenih službenika. Dok je stariji naraštaj više naglašavao ljubav k Bogu i narodu, kod mladih je ta ljubav k Bogu dobila konkretniji oblik u ljubavi k euharistijskome Isusu, a ljubav k narodu treba da se podredi ljubavi k svetoj Crkvi. Dao dobri Bog, da Zlatna knjiga u ovome obliku odgoji vojsku apostola, vojsku svetaca, koja će se razletiti diljem hrvatske domovine i osvajati poput katoličkih vitezova carstvo ljudskih duša.«⁶⁶

Unatoč tome što su ovaj Predgovor i mnoga mjesta iz knjige uklonjeni, hrvatsko je izdanje *Zlatne knjige*, prema Merzovu nastojanju, u mnogome nadvisilo slovensku knjigu, napose što je sadržajno imala posebno poglavlje o »Crkvi i duhovniku« kao zastupniku nadležne crkvene vlasti. Upravo u tome VI. poglavlju prisutna je i jako naglašena moralna crta, koja od svakog orla zahtijeva ćudoredan, neporočan i krepostan život a koja se temelji na načelima katoličkog morala.⁶⁷

Reakcija Seniorata na Merzovu *Zlatnu knjigu* bila je vrlo radikalna, jer se Seniorat osjetio ugroženim. Prema *Zlatnoj knjizi* Seniorat nije više vrhovni forum, koji o svemu odlučuje i kojega se sve mora pitati. Naime, svaki svećenik kojega imenuje ordinarij postaje duhovnik te nije bilo nužno da bude ćlan Seniorata, ili da ga Seniorat predlaže, niti je bio odgovoran Senioratu, nego ordinariju. Merz je želio HOS dovesti pod potpunu i jedinu kompetenciju Crkve. Upravo zbog toga došle su najsnažnije optužbe na račun dr. Merza i vodstva HOS-a, čime se željelo zaustaviti ili barem usporiti rad HOS-a i njegova implementacija u krilo KA.⁶⁸

Sukob Seniorata i HOS-a započeo je onoga trenutka kada je dr. Merz, svojim pismom episkopatu, apostrofirao da hrvatska katolička omladina nije više pod kompetencijom Seniorata i njihovih direktiva, već jedino želi doći pod jurisdikciju Crkve. Neki su željeli sukob Seniorata i HOS-a prikazati kao spor oko nekih organizacijskih pitanja, kao npr. tzv. spor Liga – HOS i pitanja da li će đaci biti u sklopu Jugoslavenske katoličke đačke lige (JKĐL) ili Mahničeva đačkoga orlovskog okružja (MĐOO). To nisu bila esencijalna pitanja spora kojim se sve više produbljavao jaz između Seniorata i HOS-a, tj. Merzove

⁶⁶ AIM, F 21,12.

⁶⁷ *Zlatna knjiga hrvatske Orlovske omladine*, 46–47.

⁶⁸ A. GUBERINA, *Sukob dviju ideja*, Šibenik, 1937., 64; I. PROTULIPAC, *Hrvatsko Orlovstvo*, 78; A. GUBERINA, *Zelena knjiga*, 74–78.

konceptije i vizije budućeg ustroja KA u Hrvatskoj. To su bila tek sekundarna pitanja i prema mišljenju dr. Merza ona su se mogla pozitivno riješiti da nisu postojale nepremostive razlike u osnovnim načelima. Ta je razlika postojala i bivala sve većom. Zato se istodobno razmahao veliki organizacijski i idejni preokret. Glavna su pitanja bila hoće li vodstvo organizirane KA biti načelno i praktički u rukama mjesnog ordinarija, hoće li organizacije KA biti neovisne o svakome stranačko-političkom utjecaju i postoji li ozbiljna opasnost da katolički pomladak bude uporište jedne političke stranke (HPS), i to pod vodstvom Hrvatskoga katoličkog seniorata.⁶⁹

Borba Seniorata za pomladak Hrvatske pučke stranke

Hrvatska pučka stranka (HPS), koja je bila u rukama Seniorata, doživjela je 1923. na skupštinskim izborima težak poraz. Nije dobila ni jedan zastupnički mandat, iako je za nju glasovalo 18.402 glasača na razini države.⁷⁰ Vodstvo stranke poslije je izjavilo da su »ovi izbori riješili HPS od jedne nezahvalne i veoma teške uloge, da je morala u parlamentu odgovarati za hrvatsku politiku, a s druge strane, da je Radić baš na nju svaljivao gotovo svu krivnju, što se njegov program ne može izvršiti.«⁷¹ Bio je to šok za cijelu stranku, ali i pokušaj racionalizacije izbornog poraza. Teški izborni poraz »političke grane« HKP-a shvaćen je kao kriza cijelog HKP-a, a to se najviše odnosilo na njegovu elitu – seniore.⁷² No Seniorat kao da nije izvukao nikakve političke pouke, nego se još više htio nametnuti kao vodeća snaga hrvatskih katoličkih organizacija. Unatoč izbornome neuspjehu HPS-a, seniori su preko njima dostupnih novina branili stajališta da je politička stranka koja počiva na katoličkim načelima i koja će braniti katoličke interese potrebna, što je konkretno značilo nastojanje da se katolici moraju svrstati iz HPS-a.⁷³ Bio je to jasan znak Seniorata da neće odustati od već ranije postavljenih ciljeva. Dr. Dragutin Kniewald, koji je bio aktivni sudionik svih tadašnjih događanja o sporu HKS-a i KA kaže: »Radilo se sasvim konkretno o tomu, hoće li vodstvo organizacija Katoličke Akcije biti i načelno i praktički u rukama mjesnog biskupa i hoće li organizacije KA biti i praktički neovisne od svakog stranačko-političkog utjecaja, ili će morati biti, ne doduše prema vani i prema svojim pravilima, ali zbiljski i praktički pomladak i uporište jedne političke stranke.«⁷⁴

Sam Merz žestoko se tome odupirao, znajući da će cijela omladina biti politizirana, a to bi značilo da je sav pomladak trebao biti u službi jedne političke grupe, čega se ozbiljno pribojavao. Merzovo stajalište bilo je posve oprečno političkoj grupaciji Seniorata, koja se već donekle ustanovljuje kroz HPS. O svim tim događanjima HOS je kasnije pisao: »razdor [...] se dogodio čak i prije konstitutivne sjednice HOS-a 16. prosinca 1923. Nakon toga se prešlo na izradu Statuta HOS-a i pripravu hrvatskog

⁶⁹ [HOS], *Orlovstvo i prilike u katoličkom pokretu*, Zagreb, 1927., 19.

⁷⁰ Z. MATIJEVIĆ, *Slom politike katoličkog jugoslavenstva*, 190.

⁷¹ J. ŠIMRAK, »Svijetao nam je obraz«, *SN*, 6/1923., br. 12., 2

⁷² A. GUBERINA, »Da li u Katoličku Akciju ili Domagojski Pokret?«, *Katolički tjednik*, 4/1928., br. 36., 3.

⁷³ J. KRIŠTO, *Hrvatski katolički pokret*, 142.

⁷⁴ AIM, D. KNIEWALD, *Dnevnik*, 146.

izdanja 'Zlatne knjige'. Navedeni statut i navedena Zlatna knjiga trebali su naše organizacije mladeži postaviti na posve nove temelje, različite od slovenske organizacije. No, predsjedništvo Omladinskog Saveza poslalo je okružnicu svim biskupima iz koje se vidi kako je bila riječ o nečem daleko većem od činjenice prema kojoj svećenik u kulturnoj organizaciji ne može biti član poput drugih, već jedino duhovni asistent kojeg imenuje ordinarij.«⁷⁵

Cijelo vodstvo HOS-a bilo je protiv politizacije omladine. I prva glavna skupština HOS-a, održana 16. kolovoza 1924. u Đakovu, išla je u smjeru programa KA.⁷⁶ Tom prilikom izabrano je novo vodstvo HOS-a⁷⁷: I. Kečkeš, predsjednik; B. Gottfried, načelnik; I. Merz, prosvjetni referent; D. Cerovac, organizacijski referent; K. Kohler, referent za naraštaj. Za članove Časnog suda izabrani su: vlč. A. Juretić, J. Bakančić, N. Kresnik, V. Deželić sin i P. Petek. Revizori su bili: M. Kovač, V. Gortan i S. Markulin (zamjenik).⁷⁸ Na skupštini su se mogli čuti zanimljivi prijedlozi. Tako je D. Zudenigo, govoreći o reformi naraštaja, predložio rezoluciju po kojoj se »ovlašćuje predsjednik HOS-a da čuvajući interese orlovske organizacije i njenu samostalnost povede na osnovu primljenog nacrtu, uzevši u obzir i eventualne potrebne korekture pregovora s JKĐL-om za uređenje odnosa đačkih orlovskih društava i đačkih organizacija.«⁷⁹ Rezolucija je bila jednoglasno prihvaćena. Zsigurno najvažnija točka koja je na skupštini prihvaćena bila je rezolucija koju je predložilo Predsjedništvo. Prema toj točki, Predsjedništvo HOS-a bilo je ovlašteno da provede pregovore sa slovenskim orlovskim organizacijama »sa svrhom da se uspostavi jedinstvo orlovske organizacije na cijelom teritoriju države [...]«.⁸⁰ Makar se tada nikomu od nazočnih na skupštini HOS-a nije učinilo da bi ta točka mogla biti glavni kamen spoticanja, ipak je tako bilo. Tada su se iskristalizirale dvije posve različite koncepcije koje su se izražavale preko dviju autonomnih đačkih organizacija. Jedna je bila HOS, koja se smatrala sastavnim dijelom KA, a druga organizacija bila je Jugoslavenska katolička đačka liga (JKĐL), koja se tada smatrala integralnim dijelom HKP-a.

⁷⁵ [HOS], *Orlovstvo i prilike u katoličkom pokretu*, 7.

⁷⁶ Na prvoj glavnoj sjednici bili su prisutni delegati iz 25 orlovskih i omladinskih društava te 16 orlovskih đačkih društava. Sjednica je imala sljedeći dnevni red: Otvaranje i pozdrav predsjednika, Zapisnik konstituirajuće glavne skupštine, Izvještaj predsjedništva Saveza, Izvještaj predsjedničkog odbora, Izbor novog predsjednika i novog odbora, Prijedlog poslovnika HOS-a, prijedlog o reformi naraštaja, prijedlog o sporazumu s JKĐL-om i ostali prijedlozi (AIM, *Zapisnik 1. glavne skupštine HOS-a od 16. kolovoza 1924.*).

⁷⁷ Prema Zapisniku HOS-a od 18. kolovoza 1924. u prvoj točki piše: »Dr. Kečkeš izjavljuje da zadržava čast predsjednika samo dok se ne vrati dr. Protulipac.« Iz toga se daje zaključiti da je dr. Kečkeš u odsutnosti dr. Protulipca bio delegiran na skupštini umjesto dr. Protulipca. Na prvoj glavnoj skupštini HOS-a, održanoj 16. kolovoza u Đakovu, u Odbor za poslovnik izabrani su: dr. I. Protulipac, D. Cerovac, N. Kresnik, M. Kovač, dr. A. Juretić, B. Gottfried, A. Matasović, o. B. Foretić, Dugački, dr. V. Deželić, te po jedan po svakom okružnom odboru izabrani član. Odboru je bilo povjerenje da pravovremeno izradi i donese poslovnik HOS-a (AIM, *Zapisnik 1. glavne skupštine HOS-a od 16. kolovoza 1924.*; *Zapisnik 1. sjednice HOS-a od 18. kolovoza 1924. god.*).

⁷⁸ AIM, *Zapisnik HOS-a od 18. kolovoza 1924.* (rukopis).

⁷⁹ AIM, *Zapisnik 1. glavne skupštine od 16. kolovoza 1924.*

⁸⁰ Nadalje se ističe: »Pri tome ne smije biti povrijeđen individualitet i jedinstvo hrvatske orlovske organizacije, a ne smije se preći ni preko onih odredaba poslovnika HOS-a, koje su diktirane našim posebnim prilikama. Hrvatska orlovska organizacija treba da ima svoju posebnu organiziranu legislativu i eksekutivu u HOS-u. I kao takva nedjeljiva je.« (AIM, *Zapisnik 1. glavne skupštine od 16. kolovoza 1924.*).

Spor: Jugoslavenska katolička đačka liga i Hrvatski orlovski savez

Geneza sukoba Jugoslavenske katoličke đačke lige i Hrvatskoga orlovskog saveza imala je svoje dublje korijene pa spor koji je izbio i intenzivirao se krajem 1925. i početkom 1926. godine bio je zapravo samo povod u razrješavanju »đaćkog pitanja«.

Đačko pitanje oko kojega su bile fokusirane obje strane u sukobu imalo je svoju evoluciju. Hrvatski katolički pokret okupljao je brojne omladinske organizacije, među kojima su najbrojnije bile đačka i srednjoškolska katolička mladež, koja je imala svoju tradiciju još od biskupa Mahnića, koji je inicirao organiziranje katoličke mladeži. Do početka Prvoga svjetskog rata, hrvatsko katoličko đaštvo bilo je organizirano u Savezu hrvatskoga katoličkoga narodnog đaštva. Za vrijeme rata aktivnost Saveza bila je sporadična, pa je tek nakon završetka rata ponovno počela okupljati hrvatsko katoličko đaštvo. Spajanjem hrvatskog i slovenskog Saveza nastala je jedna organizacija pod nazivom Jugoslavenska katolička đačka liga (Liga). Naime, nakon stvaranja zajedničke države Kraljevine SHS-a, pod snažnim utjecajem jugoslavenske ideologije pristupilo se ujedinjenju svih đaćkih organizacija. Tako na velikom skupu održanom od 7. do 9. kolovoza 1919. u Ljubljani, na kojem su bile okupljene brojne jugoslavenske đačke organizacije, među kojima i društva: Strossmayer (Đakovo), Iskra (Dubrovnik), Domagoj (Zagreb), Krek (Prag), Zarja (Graz), Danica (Ljubljana), Martić (Sarajevo), Pavlinović (Đakovo), Slovenska Dijaška Zveza (Ljubljana), Bakula (Široki Brijeg) te bogoslovski zborovi iz Zagreba, Ljubljane, Maribora, Sarajeva, Zadra i Senja. Na istom skupu odlučeno je da se slovensko katoličko đaštvo i Hrvatski katolički đaćki savez sjedinjaju u zajedničku »Jugoslavensku katoličku đaćku ligu« sa sjedištem u Zagrebu.⁸¹ Ta velika i raznolika organizacija kao dio HKP-a bila je pod kontrolom i vodstvom Seniorata, a čiji su se članovi iz nje regrutirali, nije se nikada mogla pravo stabilizirati i dobiti konkretne forme, nego je skoro svake godine mijenjala konstrukciju i ustrojstvo.⁸² Paralelno s razvojem JKĐL-a u Hrvatskoj, od 1920. počinje se širiti orlovstvo koje je imalo podršku najviše među đacima, srednjoškolcima i studentima, napose nakon Mariborskog sleta.⁸³ Orlovstvo u Hrvatskoj bilo je mladima zanimljivo to više jer je u svojem programu imalo osim vjerskog programa i tjelovježbeni sadržaj. Time se orlovstvo već tada konstituiralo kao potpuno jedinstvena prosvjetna organizacija s potpuno izgrađenim programom i radom. Velik dio đaka srednjoškolaca koji je bio u orlovstvu ostao je, međutim, i u članstvu JKĐL-a. Zahtjevi koji su bili postavljeni pred orlovska društva bili su veliki. Đačka orlovska društva zajedno s omladinskim društvima provodila su u punini orlovski rad.⁸⁴ Tako je glavna skupština SGO-a

⁸¹ JKĐL je imao svoje glasilo *Zora-Luč*, koje je nastalo spajanjem dvaju listova. Nekoliko godina poslije slovenski katolički đaćki pokret postao je autonoman pa je JKĐL postao zapravo hrvatska udruga, koja je ubrzo došla pod jurisdikciju Seniorata (»Unifikacija jugoslavenskog katoličkog đaštva«, *Jadran*, br. 146/1919., 1).

⁸² B. NAGY, »Uzroci podjele u hrvatskom katoličkom pokretu (Spor: Jugoslavenska katolička đačka liga – Hrvatski orlovski savez)«, *Hrvatski katolički pokret* [Z. Matijević, ur.], Zagreb, 2002., 639–652.

⁸³ Naime, već prije Mariborskog sleta održanog 1920. osnovane su u Hrvatskoj neke đačke organizacije, koje su sudjelovale na prvom orlovskom tečaju za Hrvate. Dana 4. kolovoza 1920. konstituiran je i prvi privremeni odbor Saveza gimnastičkih odsjeka, prva centrala hrvatskog orlovstva, koje je činio 21 hrvatski srednjoškolac. Bile su to zapravo prve orlovske organizacije (AIM [HOS], *Orlovska organizacija – đaštvo i katolički pokret*, Zagreb, 1926., 4–6).

⁸⁴ Na glavnoj skupštini Saveza gimnastičkih odsjeka u Đakovu 16. kolovoza 1921. bilo je nazočno 16 đaćkih i 10 omladinskih odsjeka, dok je na glavnoj skupštini Orlovskog podsaveza u Zagrebu 6. srpnja 1922. bilo 15 đaćkih orlovskih odsjeka (*isto*, 7).

16. kolovoza 1921. otvorila u orlovskoj središnjici, »odsjek za staleški odgoj đaka«, koji je kasnije dobio ime Orlovski podsavez, a kasnije ga promijenio u Orlovsko đačko okružje te napokon Mahnićevo đačko orlovsko okružje.⁸⁵ Mahnićevo đačko orlovsko okružje praktički je ovisilo o dvije centrale: Liginj i HOS-ovoj. Naravno da je takvo stanje bilo neodrživo, to više što je Liga u organizacijskom smislu počela dolaziti u krizu napose od 1924., kada se opet reorganizirala u federativnom smjeru s centrima u Zagrebu, Ljubljani i Beogradu.⁸⁶

Prema Merzu, spor između Lige i HOS-a započeo je već 1921. godine, kada se dolazi do spoznaje da nema smisla čak orlove siliti da budu i u JKĐL-u, koji je bio federalistički određen i ideološki koncipiran. Tadašnji sporovi rješavali su se na taj način da je Savez gimnastičkih odsjeka, odnosno Orlovski podsavez pravio s JKĐL-om razne dogovore i konvencije u obranu svojih principa. Tako primjerice i konvencija kojom se dopušta egzistencija i organizacija liginog tipa i đačkih orlovskih društava – đačke organizacije učlanjene su u Ligi i podvrgnute njezinoj kompetenciji. Nad đačkim orlovskim odsjecima ima jedino kompetenciju SGO odnosno Orlovski podsavez.

Tijekom 1924.–1925. godine dolazi do krize unutar JKĐL-a, dok je s druge strane Đačko orlovsko okružje imalo svesrdnu podršku vodstva i članstva orlovskih organizacija. Naime, sve se češće isticala misao kako je orlovska organizacija dovoljna da bi svojim članovima pružila kulturnu naobrazbu te se smatralo da nije nužno kako učenici istodobno budu upisani u organizacije Lige, koja je bila matična organizacija katoličkih učenika. Na prijedlog dr. Protulipca i dr. Merza, o odnosu između Lige i HOS-a raspravljalo se na 33. redovitoj sjednici Predsjedništva HOS-a održanoj 3. travnja 1925. Protulipac je u vezi s time istaknuo kako u Sloveniji vlada velika kriza, dok su »kod nas [u Hrvatskoj]« bili sve češći verbalni napadi na HOS i Đačko orlovsko okružje.⁸⁷ U široj eksplikaciji D. Žanko je primijetio da je u mnogim mjestima za svoje vizitacije naišao na neispravno shvaćanje orlovstva i jednu određenu dezorijentiranost. Naime, brojno je članstvo doživljavalo orlovske organizacije isključivo kao tjelovježbene organizacije, dok je sav prosvjetni rad bio zastupljen. Primjeri su to Vinkovaca, Zemuna i Osijeka. S druge strane, prema Žanku, u nekim mjestima učenici su u Orlovima pronašli prave sadržaje, tj. mogli su stjecati potpunu naobrazbu (formaciju), za koju u Ligi nisu htjeli ni čuti.⁸⁸ Žanko je ustvrdio da su Liga i HOS dvije dijametralno suprotne organizacije i koncepcijski i sadržajno, stoga ih treba promatrati kao dvije autonomne organizacije koje imaju svoje zahtjeve ali i pobornike te je s Ligom potrebno postići sporazum koji objema organizacijama jamči autonomiju

⁸⁵ U brošuri HOS-a *Orlovska organizacija, đaštvo i Katolički pokret* piše: »Svi smo stajali na stanovištu da je hrvatsko Orlovstvo, organizacija opće narodna omladinska, kakva je ona u Češkoj i u Sloveniji. Tko imalo pozna Orlovstvo, taj znade, da je baš to karakteristika orlovske organizacije, da okuplja omladinu bez razlike staleža u istoj organizaciji i onda ih zajedničkim vježbama i svojim odgojnim metodama priučava demokracizmu, zajedničkoj suradnji i bratstvu« (*isto*, 10–11).

⁸⁶ B. NAGY, »Uzroci podjele u Hrvatskom katoličkom pokretu«, 645.

⁸⁷ AIM, *Zapisnik 33. redovite sjednice predsjedništva HOS-a od 3. travnja 1925.*

⁸⁸ Žanko je u svojoj elaboraciji, između ostaloga, istaknuo: »Posve druge prilike su u Vukovaru, gdje imade Đački Orao primarnu, a đačka organizacija sekundarnu ulogu. Đački Orao drži na okupu đaštvo u Vukovaru i bavi se svim prosvjetnim pitanjima. U Hercegovini, u Mostaru i u Širokom Brijegu dominira Đački Orao. Neradnost JKĐL potpuno je ubila smisao za đačku organizaciju. Đaci tamo drže tu organizaciju bespotrebnom. Ovo jasno pokazuje da među đaštvom vlada neorijentacija... Đaci se protivte zadanom sistemu dvostruke organizacije i rješavaju to pitanje u praksi tako da mjestima štetuje Orlovstvo, a mjestima Katolički đački pokret« (AIM, *Zapisnik 33. redovite sjednice predsjedništva HOS-a od 3. travnja 1925.*).

i međusobnu raspodjelu dužnosti. Na istom sastanku Merz je ustvrdio da se đaci protive sustavu dvostruke organizacije, što je istaknuto i na požeškom sastanku.

Kao zaključak povijesne 33. sjednice Predsjedništva HOS-a jednoglasno su donesene sljedeće rezolucije: »Naš ideal je da se vremenom stvori jedinstvena đачka organizacija; Orlovski đачki pokret jest samostalna kulturna organizacija. Nerazdvojjiv je kulturni rad od tehničkog rada; Naše privremeno stanovište: Nastojat ćemo da dođe do sporazuma između HOS i JKĐL. Tim će sporazumom biti zajamčena samostalnost jednoj i drugoj organizaciji. Provest će se dioba rada; Đачki orao je prosvjetna organizacija i prema tome nema granica njegovom prosvjetnom radu. Program za taj prosvjetni rad sastavit će đачko okružje; Đачko okružje treba da intenzivno nastoji protumačiti naše stanovište i naš program provesti u život.«⁸⁹ Rješavajući đачko pitanje rješavalo se mnogo važnije i složenije pitanje odnosa otprije postojećeg HKP-a i novouvedene KA. Prvi su se borili za mladež i time buduće članstvo te mrežom svojih akcija imali za cilj stvoriti jaku, respektabilnu političku stranku koja će svoje članstvo prvotno regrutirati iz đачkih organizacija, iz JKĐL-a, dok je dr. Ivan Merz, predvodnik KA, želio ne samo da KA iz korijena bude nepolitična i izvanstranačka već je želio da se cijeli HKP depolitizira i preusmjeri njegovo članstvo i simpatizere prema sadržajima KA. Neki su smatrali da je uvođenje KA nešto arhaično i već nadiđeno. Tako Petar Grgec u *Luči* piše: »Slatko se smijem onima, koji hoće da kod nas oponašaju Italiju i njezin sistem KA, jer mi imamo suvremeni jaki katolički pokret, jedinstven u kulturnim, socijalno-političkim i ekonomskim pitanjima.«⁹⁰

Krapanjski tečaj i krapanjske rezolucije

Pridobivanje katoličke mladeži za jednu ili drugu koncepciju organiziranja i djelovanja katolika značilo je ujedno i osiguranje budućnosti jednoj od njih. Na 44. redovnoj sjednici Predsjedništva HOS-a, održanoj 2. lipnja 1925., dogovoreno je da se treba održati đачki tečaj na otoku Krapnju.⁹¹

Odlučni preokret u odnosu HOS – JKĐL dogodio se na tom unaprijed dogovorenom orlovskom tečaju, što ga je organiziralo Mahnićevo đачko orlovsko okružje (MĐOO), na otoku Krapnju kod Šibenika od 1. do 8. kolovoza 1925. Bio je to peti tečaj orlova za đake, na kojem je sudjelovalo oko 90 orlova i 120 orlica. Predavanja su održavana zasebno za mladiće i djevojke, a predavači su bili istaknuti seniori: dr. Ivo Protulipac, dr. Ivan Merz,

⁸⁹ AIM, *Zapisnik 33. redovite sjednice*.

⁹⁰ *Luč*, br. 6/1925., 4.

⁹¹ Zanimljivo je da je bilo pokušaja zabrane organiziranja đaka – orlova, kao i njihovo sudjelovanje na sletovima. Tako je, primjerice, direkcija preparandije zabranila đacima sudjelovanje na proslavi dana katoličke omladine u Šibeniku, zbog čega je Sabor Orla poslao brzogovorni protest kralju, ministru prosvjete, vjera dr. Kovačiću, Bariću i HOS-u. Zbog zabrane sudjelovanja đaka u Orlu, dr. Čepulić je u svibnju 1925. boravio u Beogradu. Htio je razgovarati s kraljem, ali mu dr. Korošec iz taktičkih razloga to nije dopustio. U razgovoru s ministrom Pribičevićem naišao je na nerazumijevanje. Doznao je da su na temelju jedne Pribičeвиćeve naredbe đачke udruge bile zabranjene, napose one jednonacionalne. Prema Čepulićevim tvrdnjama, Pribičević »ne shvaća naš odnos prema politici i misli da je naš katolicizam politički«. Štoviše, teško je pomiriti dva antipoda, liberalizam koji je zagovarao Pribičević i kršćanstvo, za koje su se opredijelile sve orlovske organizacije, navodi dr. Čepulić (AIM, *Zapisnik 39. sjednice /izvanredne/ HOS-a od 4. svibnja 1925.*; i *Zapisnik 41. redovne sjednice od 12. svibnja 1925.*)

dr. Velimir Deželić sin, vlč. Josip Gunčević, o. Bruno Foretić, Ante Crnica,⁹² Bonifacije Perović,⁹³ o. Petar Grabić,⁹⁴ dr. Avelin Čepulić, gđa Danica Bedeković i dr. Na tečaju je bio nazočan i šibenski biskup dr. Jerolim Mileta. Upravo se na Krapnju Đačko orlovsko okružje proglasilo Mahničevim đačkim orlovskim okružjem. Sudionici skupa dobili su ispravan pogled na orlovstvo, jer je odmah na početku tečaja naglašeno da je orlovstvo kulturna organizacije, kojoj je gimnastika sredstvo za postignuće cilja.⁹⁵ Prema zapisniku 57. sjednice HOS-a, održane 7. kolovoza 1925. u Šibeniku, na kojoj su bili nazočni: dr. Protulipac, dr. Merz, dr. Čepulić, Lehpamer, Cerovac te duhovnik HOS-a o. Bruno Foretić, raspravljalo se o glavnoj skupštini HOS-a, koja se trebala održati 8. kolovoza, radi izbora predsjedništva. U Predsjedništvo su bili izabrani manje-više isti ljudi kao i prethodnih godina. To su dr. I. Protulipac, predsjednik; Adalbert Šponar, potpredsjednik; dr. I. Merz, tajnik; Mijo Lehpamer, blagajnik; Dušan Žanko, načelnik; Drago Cerovac, organizacijski referent; dr. Avelin Čepulić, prosvjetni referent; o. Ambroz Vlahov, naraštajski referent; Ilija Jakovljević i dr. Franjo Šverer, odbornici; Vjekoslav Gortan, Miroslav Svoboda (Bjelovar), dr. Čiro Brajša (Karlovac), revizori; dr. Stjepan Markulin, Nikola Kresnik, Josip Kelenčić, dr. Pava Lončar i o. Srećko Auer, društveni sud.⁹⁶

⁹² Ante (Petar) Crnica, svećenik (Zaton kod Šibenika, 28. lipnja 1892. – Zagreb, 24. travnja 1969.). Osnovnu je školu završio u Zatonu, a šest razreda srednje škole u Sinju (1904.–1909.). Od 1904. do 1909. pohađao je Franjevačko sjemenište u Sinju. Na Visovcu je stupio u franjevački red (1909.). U Makarskoj je polazio Franjevačku bogosloviju (1912.–1915.). Studij teologije i posebno crkvenog prava polazio je na Sveučilištu u Fribourgu, gdje je položio doktorat iz teologije i obaju prava (1915.–1919.). Bio je član Hrvatskoga katoličkog seniorata i Hrvatske pučke stranke. Službovao je kao profesor crkvenog prava u Makarskoj i u Zagrebu, kao gvardijan samostana Gospe od Zdravlja u Splitu, kao tajnik franjevačke provincije te u dva navrata kao definitor provincije. Pokrenuo je i sedam godina uređivao *Vjesnik bl. Nikole Tavelića* (Zagreb). Važnija su mu djela: *Kanonsko pravo Katoličke crkve*, I.–II., Split, 1937., Šibenik, 1941.; *Commentarium theoretico-practicum Cedecis iuris Canonici*, I.–II., Šibenik, 1941. i dr. (Krsto Kržanić, ur./, *Fra Ante Crnica /1892-1969/*. In memoriam, Makarska, 1970., 7–8; *Franjo među Hrvatima*, 212–213; HL, sv. I., 200.)

⁹³ Bonifacije (Krešimir) Perović, svećenik, publicist (Arbanasi kraj Zadra, 24. studenoga 1900. – Bologna, 5. travnja 1979.). Nižu franjevačku gimnaziju pohađao je na Košljunu (Krk), novicijat u Koprnu, a višu gimnaziju u Zadru i Visokom. Maturirao je u Dubrovniku, gdje je nastavio studij teologije. Za svećenika je zaređen 1923. godine. Od 1928. do 1932. godine studirao je socijalne znanosti na Katoličkom sveučilištu u Parizu, gdje je postigao doktorat. Od 1936. do 1945. bio je duhovnik Hrvatskoga katoličkoga akademskog društva »Domagoj« u Zagrebu. Iz Hrvatske je izbjegao 6. svibnja 1945. te preko Rima 1947. došao u Argentinu, gdje se pridružio tamošnjim hrvatskim franjevcima. Suradivao je u raznim hrvatskim i međunarodnim književnim i znanstvenim publikacijama. Od 1968. živio je u franjevačkom samostanu u Bologni. Važnija su mu djela: *Hrvatsko društvo u revolucionarnom procesu*, München-Barcelona, 1971.; *Hrvatski katolički pokret. Moje uspomene*, Rim, 1876. (*Tko je tko u NDH*, 318–319; HL, sv. II., 250.)

⁹⁴ Petar Grabić, teolog i publicist (Širitovci kraj Drniša, 28. studenoga 1882. – Split, 29. ožujka 1963.). Franjevačku klasičnu gimnaziju završio u Sinju 1898., filozofiju i teologiju studirao u Šibeniku 1899.–1901. i Makarskoj 1901.–1903., gdje je i diplomirao. Na papinskom institutu Sapienza stekao je doktorat iz teologije. Za svećenika je zaređen 1905. u Splitu. Na učilištima u Zaostrugu i Makarskoj predavao je dogmatiku 1905.–1925. i filozofiju 1910.–1913., a prefekt studija bio je 1919.–1925. Više se godina nalazio na dužnosti provincijala franjevačkog reda u Dalmaciji. Potkraj 1921. imenovan je prvim urednikom *Nove revije*, koju uređuje 1922.–1931. Suurednik *Riječi Božje* bio je 1939.–1940., a 1927. osniva tiskaru »Kačić« u Šibeniku. Nakon 1945. proveo je više godina na prisilnom radu u logoru Stara Gradiška. Suradivao je u *Hrvatskoj straži*, *Serafinskom perivoju*, *Vrhbosni*, *Bogoslovskoj smotri*, *Našoj misli*, *Katoličkom listu*, *Luči*, *Jadranu* i dr. (»Dr. Fra Petar Grabić«, HR, 13/1963., sv. 3/51., 380; *Franjo među Hrvatima*, 227–228; Petar BEZINA, *Franjevci Provincije Presvetoga Otkupitelja žrtve rata 1942.–1948.*, Split, 1995., 239 i 249; HBL, sv. V., 99.)

⁹⁵ AIM [HOS], *Orlovska organizacija-đaštvo i Katolički pokret*, 12.

⁹⁶ AIM, *Zapisnik 57. sjednice HOS održane 7. kolovoza 1925.*, u Šibeniku (rukopis).

Kako je HOS bio organiziran po okruzima, do te skupštine postojala su sljedeća okružja: splitsko, mostarsko, šibensko, đakovačko, požeško, čakovečko, senjsko, zagrebačko te povjereništvo u Dubrovniku.

Činjenica koja je bila potvrđena i na tečaju u Krapnju govorila je da je JKĐL samo nominalno postojala, a zapravo bez stvarnog članstva, pa je svako forsiranje Seniora izazivalo animozitet i prepirke među vodstvom. S druge strane, orlovstvo se širilo, zahvaljujući najprije gimnastici a onda i sadržaju, tj. programskim načelima koja je uveo i poticao dr. Ivan Merz. Gotovo cjelokupno svećenstvo, a osobito neseniorsko, objeručke je prihvatilo orlovstvo, »koje je za naše prilike donosilo nam ideju o svećeniku kao duhovniku, o njegovoj uskoj vezi s Crkvom i neovisnosti od političkih stranaka.«⁹⁷ To je glavni razlog širenju orlovstva, ističe Guberina, u doba kada su zapravo sve druge katoličke organizacije stagnirale.

Bilo je i prije krapanjskog tečaja seniorima jasno, napose onima koji su se bavili đaštvom, da je Liga mrtva stanica, a da orlovstvo sasvim zadovoljava sve potrebe suvremenog đaštva.

U krapanjskim raspravama, koje su se vodile cijeli tjedan, zabilježeno je već poznato stanje te je u prihvaćenim rezolucijama koje su donesene konstatirano da katolički đaci, prema postojećem stanju, imaju dvije đačke središnjice, HOS i JKĐL. Budući da se oko HOS-a, tj. Mahnićeva đačkoga orlovskog okružja okupljalo devedeset posto đaka a oko Lige tek samo jedan manji dio đaka, zaključeno je da ne postoje norme koje bi đake – orlove obvezivale na istodobnu pripadnost Liginim organizacijama, kada samo orlovska organizacija može u cijelosti zadovoljiti potrebe edukacije đaka. Time je zapravo đaštvo zacrtalo novi smjer svoga djelovanja te je prestala obveza biti u članstvu bilo koje druge organizacije. JKĐL kao organizacija bila je očito suvišna, napose jer seljačka i radnička omladina ionako nisu bili njezini članovi, a HOS je upravo bio zamišljen da bude organizacija za sve staleže.⁹⁸

U drugoj točki rezolucije izražena je želja da Liga bude reorganizirana u smislu da postane glavna đačka središnjica koordinacije, za posebne ogranke đačkoga katoličkog pokreta (sveučilištarci, sveučilištarke, orlice, orlovi, studenti teologije i ostali). I na samom kraju u krapanjskim se odlukama kaže: »Ova bi reorganizacija trebala ojačati kompaktnost čitavog hrvatskog đačkog katoličkog pokreta u svim organizacijama. No, zadaća je Mahnićevog Đačkog Orlovskog Okružja preko HOS-a pronaći s Ligom prikladan oblik traženja – kroz međusobni sporazum – načina očuvanja jedinstva ideologije i jedinstva razvoja čitavog Hrvatskog đačkog katoličkog pokreta. Držimo kako će na taj način Liga promijeniti svoj postojeći organizacijski oblik i postati nadasve središnjica koordinacije svih ogranaka đačkog pokreta. Oblik te reorganizacije Lige bit će određen zajedničkim dogovorom između poslanika generalnih skupština svih u njoj zastupljenih organizacija.«⁹⁹

Krapanjski je tečaj bez sumnje imao snažan odjek među omladinskim organizacijama u cijeloj Kraljevini SHS.

⁹⁷ A. GUBERINA, *Preuzvišeni gospodine!*, 105.

⁹⁸ AIM [HOS], *Orlovska organizacija-đaštvo i Katolički pokret*, Zagreb, 1926., 10–11; A. GUBERINA, *nav. dj.*, 109–110.

⁹⁹ AIM [HOS], *Orlovska organizacija-đaštvo i Katolički pokret*, 11–12.

Reakcija Seniorata na krapanjski tečaj

Netom nakon završetka krapanjskog tečaja uslijedile su brojne reakcije na istoimene rezolucije, napose HKS-a u Zagrebu koji je odmah vidio ugrožavanje ne samo Liginih organizacija već i cjelokupnog đaštva. Seniorsko vodstvo, nakon orlovskog sleta u Šibeniku¹⁰⁰ 8. kolovoza 1925., uviđa da je Merzova struja u orlovstvu vrlo snažna te da će je vrlo teško moći zaustaviti. I zaista, Merz je još puno prije uvidio opasnost, tj. tendenciju središnjice HKS-a, koja je, nakon što je zaokružila proces politizacije HKP-a, htjela započeti sustavnu politizaciju HOS-a, koji je očito bio opreka, to više što je prihvatio načela KA koja je uveo dr. Ivan Merz. Već krajem 1924. godine orlovsko vodstvo izvijestilo je sve ordinarije o stanju orlovstva u njihovoj dijecezi te im otvoreno dalo do znanja da se temeljem Statuta KA podvrgavaju isključivo njima. To je bilo znakovito i za šibenskog sleta, kada vodstvo HOS-a nije dopustilo predsjedniku i tajniku HPS-a, da u ime stranke pozdrave orlove na javnom zborovanju.¹⁰¹

Dakle, vodstvo HOS-a otvoreno je favoriziralo svećenike-neseniore, koji nisu bili članovi HPS-a, te javno isticali da je politika s jedne strane i članstvo u HOS-u u suprotnosti s načelima i programom HOS-a, odnosno KA. To je bilo još izraženije kada su biskupi – ordinariji preporučili svomu svećenstvu orlovske organizacije. Idejno razilaženje HOS-a sa Senioratom, napose nakon odluke da se HOS stavlja pod jurisdikciju ordinarija, te sam »Krapanjski puč«, kako su ga okvalificirali seniori, uzbudili su duhove u HKS-u.

Iako je đaštvo u Krapnju u svojim rezolucijama izrazilo želju da Liga i HOS, a ne netko drugi, sporazumno riješe cijeli spor, Seniorat to nije dobro primio, to više što je kao »vrhovni forum« HKP-a preuzeo stvar u svoje ruke i sebi prisvojio pravo da je jedini kompetentan za rješavanje cijelog spora.

Istodobno na Prvoj sinodi Zagrebačke nadbiskupije, održanoj od 24. do 28. kolovoza 1925., raspravljalo se i o KA. U zaključcima se ističe da se ona treba urediti u Hrvatskoj te Bosni i Hercegovini, ali i među ostalim jugoslavenskim katolicima, »prema načelima i drugim uputstvima, što ih je dala Sveta Stolica«.¹⁰²

Na sjednici Predsjedništva HOS-a od 26. kolovoza 1925. Protulipac je ustvrdio kako »neki ljudi sustavno kleveću HOS pred ostalim granama pokreta, kao i pred stanovitim istaknutim katoličkim djelatnicima. Šire se lažne vijesti o krapanjskim raspravama, vođenima za vrijeme tečaja srednjoškolskih učenika.«¹⁰³ Zapravo u sukobu, kako su ga neki okarakterizirali, bile su dvije struje: Seniorat i s druge strane Ivan Merz kao promotor nove ideje. Merz je imao viziju ustroja ne samo đaštva, HOS-a koji je pripadao KA, već je želio, ali ne pošto-poto, (i) depolitizirati HKP, koji je bio impregniran u službi HPS-a pod vodstvom HKS-a.

¹⁰⁰ Orlovski slet u Šibeniku održao se 8. i 9. kolovoza 1925. u organizaciji HOS-a. Gradom je prošlo više od 1500 uniformiranih orlova i orlica, a na vježbalištu je sudjelovalo oko 400 vježbača pred oko 7000 oduševljenih gledatelja (»Orlovski slet u Šibeniku 8. i 9. VIII. 1925.«, KL, 76/1925., br. 33., 415–417).

¹⁰¹ Guberina navodi da je među Senioratom zavladao strah, napose jer se većina svećenstva priklonila Merzovoj koncepciji. Dakle, izvan HOS-a, tj. KA, ostalo je svega 10% svećenika (A. GUBERINA, *nav. dj.*, 110–111).

¹⁰² J. ŠIMRAK, »Hrvatski katolički pokret i crkvena hijerarhija«, *Katolički list*, br. 27 (1926.), 382.

¹⁰³ AIM, *Zapisnik HOS-a od 26. kolovoza 1925.* (rukopis).

Seniorat je inzistirao »da u pitanju provođenja krapanjskih rezolucija Liga ne vodi nika-kve pregovore sa đaćkim Orlovskim okruŕajem dok se đaćke orlovske organizacije, koje su istupile iz Lige, ne vrata natrag. One koje se ne budu vratile natrag, smatrat će se is-kljućenima iz Katoličkog Pokreta.«¹⁰⁴ Time je Seniorat jasno izrazio svoje zahtjeve koji su bili dijametralno suprotni viziji i programu dr. Ivana Merza, koji je uvijek gledao samo opće dobro i interese cjelokupne organizacije katoličke mladeŕi koju je gradio na temeljima KA.

U Zagrebu je od 13. do 19. listopada 1925. odrŕana biskupska konferencija, koja je raspravljala i o organizaciji KA. Bila je zasluga i nadbiskupa ŕarića, ali i ostalih ordinarija koji su sudjelovali na biskupskoj konferenciji. Tako je nadbiskup ŕarić, na koncu svoga opširnog izlaganja, predloŕio naćin organiziranja i budućega strukturalnog djelovanja KA: »Pošto je djelatnost organiziranih katolika sudjelovanje svjetovnjaka u samoj misiji Crkve, potrebno je da različiti oblici te djelatnosti imaju u crkvenoj hijerarhiji svoje disciplinatorsno središte. Iz toga slijedi da djelovanje ŕupskih Savjeta, dijecezanskih Odbora i centralnoga Odbora izravno zavisi od crkvenog autoriteta. [...] jer će samo u tom slućaju ove katolićke sile imati jedinstveni pravac i jak poticaj.«¹⁰⁵ Đakovaćki biskup mons. Akšamović upozorio je da je glavno pitanja hoće li ćitava KA biti centralistićka ili decentralistićka te predloŕio da se is-pita mogućnost likvidacije Seniorata.¹⁰⁶ Bio je to prvi takav prijedlog, makar nije naišao na jaći odjek. Zanimljivo je da su dvojica biskupa ćlanova Seniorata, mons. Srebrnić i mons. Kvirin Klement Bonefaćić, branili pozicije Seniorata. Prema njima, KA mora surađivati s onima koji su već angaŕirani na tome poslu. Na kraju je usvojen prijedlog predsjednika BK-a dr. Antuna Bauera: »Potrebno je uspostaviti Skupštinu Organizacija Katolićke Akcije Kraljevine SHS-a, sa sjedištem u Zagrebu. Ćlanovi će te skupštine biti Biskupijske skupšti-ne, dok svaka biskupija ima još i ŕupska vijeća. Poseban će Odbor sastaviti Statut Skupštine ovih organizacija. Navedeni će Statut biti predoćen svim biskupima kako bi mogli izraziti svoje mišljenje o njemu, nakon ćega će zajedno s primjedbama episkopata biti predoćen uŕem Odboru istoga.«¹⁰⁷ Na istom je sastanku apostrofirano da u skladu s direktivama Svete Stolice KA bude izvan i iznad svih politićkih stranaka. Drugim rijećima, KA je trebala biti odvojena od stranaćke politike, ali ne i od politike uopće.¹⁰⁸

Glavna skupština Seniorata

Odmah nakon sjednice Biskupske konferencije, u Zagrebu je 22. listopada 1925. odrŕana glavna godišnja skupština HKS-a na kojoj je bilo nazoćno više od 60 ćlanova Seniorata, a zastupljena je bila sjeverna i srednja Dalmacija te zastupnici okruŕnih zborova: senjskog,

¹⁰⁴ AIM, *Seniorski Vjesnik*, 6 (1925.), 3; A. GUBERINA, *Zelena knjiga*, 113.

¹⁰⁵ AHBK, Posebni fascikli »Katolićka Akcija« br. I., Katolićki episkopat, »Izvjješće na zasjedanju 1925. godine.«

¹⁰⁶ *Isto*, 2–4.

¹⁰⁷ *Isto*, 4.

¹⁰⁸ »Katolićka Akcija se ne smije miješati sa organizacijama usmjerenim ćisto politićkim ciljevima, jer ju nje-zina narav i svrha stavljaju izvan i iznad stranaćkih borbi. Ali ipak ostajući iznad politićkih stranaka, ona razvija djelatnost veoma korisnu za javno dobro, bilo da odgaja dobre katolike i po tom dobre gradane, koji će uvijek znati dobro upotrebljavati politiku, bilo da ŕiri katolićka naćela, a to su naćela reda i ŕtovanja auktoriteta. U koliko pak politićka pitanja imaju i svoju moralnu i religijoznu stranu, Katolićka Akcija moŕe i mora da utjeće izravno, okupljajući disciplinovanom akcijom, bez obzira na pojedinaćna mnijenja, sve katolićke snage za više interese duša i Crkve [...]« (Dr. I ŕARIĆ, *Za Katolićku Akciju*, Sarajevo, 1926., 17).

varaždinskog, čakovečkog, bjelovarskog, križevačkog, osječkog, požeškog, slatinskog, karlovačkog, sisačkog, krapinskog i novogradiškog.

Glavnu skupštinu otvorio je predsjednik dr. Ljubo Maraković, a tajnik dr. Marijo Matulić pročitao je zapisnik prošlogodišnje glavne skupštine.¹⁰⁹ Na skupštini je izabran novi odbor Seniorata koji su činili: predsjednik dr. Ljubo Maraković, potpredsjednik Vjekoslav Gortan, tajnik Marijo Matulić, blagajnik B. Vitalić, odbornici: dr. Blažević, dr. A. Juretić, Pavao Jesih, T. Košutić, dr. Đ. Kuntarić, dr. Giringner, dr. Protulipac, S. Malenica, J. Vodanić, o. dr. Grabić, o. Zubac, Stjepan Prgomet te po jedan delegat šibenskoga i đakovačkoga okružnog zbora. Za revizore su izabrani Kruno Pećnjak i Stjepan Barić.¹¹⁰

Inicijativu i vodstvo skupštine imao je Hrvatski katolički narodni savez (HKNS), kojemu je jugoslavenski katolički episkopat još 1921. sa svoje konferencije povjerio vodstvo prosvjetno-kulturne grane katoličkog pokreta i priznao ga središnjicom KA među Hrvatima. Nadbiskup Bauer osobno je 22. prosinca 1925. u nazočnosti vodstva HKNS-a izjavio da je »Njegova volja, da Hrvatski Katolički Narodni Savez u Zagrebu bude vrhovni forum Katoličke Akcije, odnosno njegova središnjica.«¹¹¹ Činjenica je da su sva vodeća mjesta u HKNS-u držali članovi HKS-a. Između Saveza i episkopata posrednici su bili biskupi Dionizije Njaradi i Josip Lang.¹¹² Na skupštini je vrlo striktno, gotovo radikalno, apostrofirano da bi ta skupština »uopće trebala da bude prvi sastanak svih seniora«, a V. Deželić je evocirao sjećanja na biskupa Mahnića te naglasio da smisao za organizaciju treba imati svaki član Seniorata.¹¹³

Sržno pitanje skupštine svakako je bio spor koji je nastao između orlovske organizacije i JKĐL-a i doveo do usijanja, napose nakon donesenih krapanjskih rezolucija i »jednostranog provođenja tih rezolucija sa strane đaćkih orlovskih organizacija.«¹¹⁴ Prema dr. Protu-

¹⁰⁹ Dr. Protulipac je smatrao da skupština nije pravovaljana jer da nisu svi članovi pravovaljano pozvani, dok je dr. Jakovljević predložio da se umjesto glavne skupštine održi konferencija sa savjetodavnim karakterom (AIM, F 3, 25, Seniorat – Dokumenti: *Glavna godišnja skupština HKS-a*).

¹¹⁰ Stjepan Barić, političar i publicist (Zemun, 16. travnja 1889. – Zagreb, 20. travnja 1945.). Osnovnu školu i realnu gimnaziju završio je u Zemunu (1907.). Filozofiju i pravo studirao je u Zagrebu i u Fribourgu (Švicarska). Bio je član Hrvatskoga katoličkog seniorata. Aktivno je sudjelovao u radu Narodnog vijeća Slovenaca, Hrvata i Srba u Zagrebu (1918.). Izabran je za jednog od zamjenika u Privremenoj narodnoj predstavnosti u Beogradu (1919.). Uređivao je *Seljačke novine* (Zagreb, 1919.–1924.). Nakon smrti P. Rogulje postao je drugi i ujedno posljednji predsjednik Hrvatske pučke stranke (1920.–1929.). Na izborima za Ustavotvornu skupštinu Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca (1920.) i na parlamentarnim izborima (1927.) izabran je za narodnog zastupnika. Nakon atentata na S. Radića i zastupnike Hrvatske seljačke stranke, ušao je, kao ministar socijalne politike, u vladu A. Korošca (1928.). Bio je član uprave Hipotekarne banke i direktor Privilegirane agrarne banke (1937.–1941.). Neko je vrijeme bio predsjednik Zadrugne sveze u Zagrebu. Njegovi napisi o pitanjima unutarnje politike u Kraljevini SHS, politički govori i intervjui objavljeni su u: *Seljačkim novinama, Hrvatskoj obrani, Narodnoj politici, Seljačkom kalendaru, Težakim novinama, Narodnoj straži* i dr. (HBL, sv. I., 468–499; HL, sv. I., 66; HE, sv. I., 621; *Znameniti i zaslužni Hrvati*, 19).

¹¹¹ Velimir DEŽELIĆ, »Hrvatski Katolički Narodni Savez središnjica Katoličke Akcije«, *Katolička akcija*, Zagreb, 1/1926., br. 1., 2.

¹¹² Iste te godine (1921.) Savez je promijenio svoja pravila te se u čl. 2. novih pravila nazvao – »Središnjicom kulturno-prosvjetnog rada.« Značajno je da je u čl. 1. novih pravila naglašeno da je HKNS nepolitičko društvo (HDA, UOZV SP 2160/1921., Pravila HKNS-a).

¹¹³ Na temelju referata dr. V. Deželića, glavna je skupština prihvatila jednoglasno sljedeće zaključke: Godine 1926. treba se održati katolički kongres; priređuje ga HKNS ili odbor u koji imamo potpuno povjerenje; na kongresu su obavezni doći svi seniori; na kongresu trebaju biti zastupane sve grane katoličkog pokreta (AIM, F 3,25, *Glavna godišnja skupština HKS-a*).

¹¹⁴ AIM, F 3,25, *Zapisnik HKS-a*.

lipcu, orlovstvo je bilo znatno šira organizacija, koja se razvila iz đačkog pokreta. Problem je nastao, prema Protulipcu, zbog toga jer su orlovi morali biti članovi i Ligne organizacije. Upravo zato đacima se moralo dopustiti izbor. Protulipac navodi da je đacima dojadilo takvo stanje pa su sami proveli unifikaciju đačkoga orlovskog pokreta, ističući da je Liga gotovo nestala. Ostalo je svega 4–5 podružnica Lige koji su bili protiv unifikacije. Vodstvo HOS-a željelo je sporazum s Ligmom, ali je situacija bila otežana zaključcima Seniorata. Protulipac je smatrao da to pitanje trebaju riješiti oni koji se bave đačkim pitanjem i da se ostavi postojeće stanje. Apeliralo se da se poništi zaključak krapanjskog odbora i da se donese novi zaključak po kojem se đaštvu prepušta sloboda organiziranja, u Ligne ili orlovske organizacije, i isto tako da se Seniorima koji rade u Ligi i Orlu prepusti način uređenja HOS-a, tj. Lige.¹¹⁵

Poruka dr. Petra Grgeca na glavnoj skupštini bila je isključiva i zajedljiva. Prema njemu, tečaj u Krapnju nije bio ni s formalne strane ovlašten stvarati onakve zaključke. U Krapnju je, prema Grgecu, izveden puč pa je JKĐL s pravom ustala u svoju obranu. S druge strane Seniorat je bio nadležan da u duhu Mahnićevu čuva cjelokupnost Lige [...]. »Liga postoji već dugi niz godina i položaj članova Seniorata već je u njoj uređen, jer smo svi mi stariješine akademskih društava sa svojim pravima. Naprotiv u Orlovstvu još nije uređen naš položaj.«¹¹⁶ Iz toga je zapravo proizišlo da postoji dvojako poimanje orlovskog pokreta. Dok je Protulipac podsjetio »kako se Orlovski pokret razvio iz đačkih organizacija«, što je zaista odgovaralo istini, prema Grgecu je »Orlovska organizacija prvenstveno namijenjena za široke slojeve. Liga i HOS moraju postojati, samo im treba utvrditi nadležnosti.«¹¹⁷ Stječe se dojam da je glavna skupština Seniorata bila samo pro-forma, jer je riješila đačko pitanje na način koji je već otprije bio poznat. Prema zaključcima glavne skupštine, »Liga je reorganizirana na način da postaje vrhovna središnjica Đačke Lige i MĐOO, pod čiju kompetenciju potpada rad koji se odnosi na ideološko obrazovanje i intelektualnu formaciju svih srednjoškolskih učenika. Ovu svoju funkciju ona vrši u Đačkoj Ligi i MĐOO-u, napose putem sredstava koja će biti utvrđena u detalje. MĐOO pod kompetencijom Orlovskoga saveza skrbit će se o naročitom obrazovanju orlova (tjelovježba, praktična naobrazba kulturnih djelatnika, itd.). Liga i MĐOO bit će upućeni neka u svakom pogledu nastave u pomirbenom tonu. Da ne bi došlo do razdora, valja razriješiti također i osobna pitanja te nastojati da u njihove organizacije uđe više seniorskih djelatnika.«¹¹⁸

Zapravo, rezolucija se trebala shvatiti na način da obje organizacije spadaju pod Seniorat. Poruka Seniorata članstvu bila je: »Ako budemo složni, nitko nam neće moći naškoditi, a imati ćemo sve, što budemo htjeli (dnevnik itd.). Treba upozoriti sve članove, da ne daju ni potpise ni novac za taj izvanstranački dnevnik.«¹¹⁹

Dr. Šimrak je predložio a prijedlog usvojen da »svaki član Seniorata mora postati hiljadar i to uplaćivati kod uprave Katoličkog Lista, a onaj tko ne može sam smoći tu svotu treba

¹¹⁵ AIM, F 3,25, *Zapisnik HKS-a*.

¹¹⁶ *Seniorski vjesnik*, br. 6/1925., 4.

¹¹⁷ AIM, F 3,25, *Zapisnik HKS-a*.

¹¹⁸ AIM, F 3,25, *Zapisnik HKS-a*.

¹¹⁹ Nav. prema: D. KAMBER, »Jedinstveni domagojski pokret u svijetlu dokumenata«, *KT. Za katolički preporod javnog i privatnog života. Potpuno nepolitički list za katoličku obnovu*, Posebno izdanje, IV/1928., br. 40a, 5.

pronaći jednog hiljadara«. ¹²⁰ Seniorat je želio pokrenuti katolički dnevnik sa stranačkim predznakom. Novac je prikupljan i u inozemstvu i u Kraljevini SHS. Tako je prigodom euharistijskog kongresa u Chicagu vlč. Stjepan Bakšić favorizirao javno upravo tu ideju, nasuprot nadbiskupu Ivanu Ev. Šariću, koji je, zatekavši se tamo, poticao izlaženje izvan-stranačkog dnevnika. ¹²¹

Merz inzistira na KA

Time, zapravo, nastali spor nije bio riješen, štoviše, čini se da se problem još više produžio, napose jer je Seniorat kao »vrhovni forum« HKP-a nametnuo sebi pravo da jedini rješava spor. Njegova zaštitnička uloga, kojom su seniori izričito zahtijevali da sve đačke organizacije, pa time i orlovi, potpadnu pod jurisdikciju Lige i da budu potpuno neovisni o HOS-u, izazivala je revolt vodstva HOS-a, koje se nije željelo s time pomiriti, jer bi to značilo »priznati poraz«, a ujedno i korak u rascjep orlovske organizacije. ¹²² Čini se da je nakon krapanjske rezolucije među seniorima došlo do različitih pogleda ustroja đačkih organizacija. U pismu što ga je dr. Protulipac poslao dr. Ivanu Merzu iz Bjelovara 9. siječnja 1926. (a tiče se njegova osvrta na izlaganje dr. Lehpamera u vezi s reformom u organizacijama katoličkog pokreta), on je bio kategorički protiv opsežne, nagle i nepromišljene reforme postojećih organizacija. U istom pismu on kaže: »Kada bih se načelno i složio sa sustavom, koji se kuša uvesti u organizacijskom pogledu, što se nikako ne slažem, onda bismo, ako hoćemo razumno raditi, morali prosuditi, dali je ono, što radimo za stvar dobro i korisno. Što bismo postigli, da osnujemo neka župska vijeća, podsaveze itd.« ¹²³ Neusklađeni stavovi koji su se pojavili unutar HOS-a bili su više organizacijske naravi, a ne nikako programske i sadržajne.

U drugom Protulipčevu pismu kojim se obraća Merzu, Protulipac izražava svoje negodovanje zbog Merzova inzistiranja na reformama. ¹²⁴ Merz je želio da se usvoje ispravna načela u odnosu s crkvenim organizacijama, stvore župna vijeća itd. Zapravo, Merz je želio postaviti sve katoličke đačke organizacije na zdrave, crkvene temelje. Koliko je bio ozbiljan u svojim nakanama, govori i ta činjenica da je ostao dosljedan svojoj ideji da

¹²⁰ Nav. prema: D. KAMBER, »Jedinstveni domagojski pokret«, 5.

¹²¹ Nadbiskup Šarić u svojoj knjižici *Za Katoličku Akciju* donosi nove momente te kaže: »Naši su biskupi na svojoj zadnjoj Biskupskoj konferenciji u Zagrebu nakon uspostavljanja Središnjice Katoličke Akcije odlučili prijeći na objavljivanje Dnevnika Katoličke Akcije, drugim riječima katoličkog Dnevnika izvan i iznad političke stranke, a ne katoličkog Dnevnika izvan i iznad politike, kako to danas misle i pišu stanoviti neupućeni pojedinci. Dao Bog da se ta odluka biskupske konferencije što prije ostvari! Dnevnik Katoličke Akcije obnovit će naše društvo u Kristu. Uputit će ga na pravi put također i u politici.« Nadbiskupu Šariću bilo je neobično da ljudi poput Šimraka i Bakšića nisu shvatili ili pak nisu htjeli shvatiti razliku što su je promicatelji KA poput Merza, Protulipca, Kniewalda i dr. pravili govoreći o uključivanju katolika u politiku. Oni su jasno pravili distinkciju između djelovanja katolika u politici uopće i težnji nekih krugova da se KA stavlja u korelaciju s nekom određenom političkom strankom (I. Ev. ŠARIĆ, *Za Katoličku Akciju*, Sarajevo, 1926., 24).

¹²² AIM, [HOS], *Orlovska organizacija đaštvo i Katolički pokret*, 1926., 16–29.

¹²³ AIM, F 21,9, *Pismo I. Protulipca, Ivanu Merzu od 9. siječnja 1926.*

¹²⁴ Protulipac je tada bio kategorički protiv toga »da se danas u orlovske organizacije unašaju neki novi organizacijski oblici te da se za orlovstvo stvara danas nov sistem Katoličke Akcije, kada uopće i nema drugih katoličkih organizacija, koje bi trebalo istom stvoriti« (F 21,10, *Pismo I. Protulipca Ivanu Merzu od 24. siječnja 1926.*, AIM, Zagreb).

uvede načela Katoličke akcije u sve đačke organizacije, ali i korak više od toga. Želio je da reforme zahvate i HKP. Bile su to (bez sumnje) iluzije, kako su neki ocjenjivali Merzove napore početkom 1926. godine u vrijeme intenzivnih sukoba i razilaženja, ali je važno zamijetiti da je dr. Ivan Merz činio kompromis samo tada kada je bio siguran da je korak bliže ostvarivanju svoga zacrtanog cilja. To će poslije priznati i dr. Protulipac, jedan od Merzovih najbližih suradnika.

Pokušaj osnivanja lista *Orlovska straža*

Na sjednici Predsjedništva HOS-a održanoj 7. veljače 1926. raspravljalo se, između ostalog, i o pokretanju lista *Orlovska straža*, o čemu se već dulje vremena razmišljalo pa i govorilo u Krapnju.¹²⁵ No, kao što se i očekivalo, Seniorat je bio protiv izlaženja takvog lista jer su i seniori razmišljali o financiranju katoličkog dnevnika sa stranačkim predznakom. Na sjednici Seniorata održanoj 22. ožujka 1926. odlučeno je da se najavljeno objavljivanje novoga glasnika HOS-a *Orlovska straža*, odgađa.¹²⁶

U pismu što ga je tajnik Seniorata dr. Marijo Matulić poslao 23. ožujka 1926. dr. Protulipcu, između ostalog, ističe se, da se na Odboru raspravljalo o izlaženju lista *Orlovska straža*, ali »obzirom da nije bila jasna koncepcija i uređivačka politika lista, odbor Seniorata nije bio s time zadovoljan«. ¹²⁷ Na odboru je dogovoreno da se osnuje jedna revija »za sve grane našega pokreta i da se u njoj tretiraju svi problemi pokreta, ali da za pisanje tog lista službeno ne odgovara nijedna naša institucija«.

Vjerojatni razlog za takvu odluku treba tražiti u bojazni da »navedeno glasilo ne bi krenulo smjerom koji ne bi bio u interesu niti samoj orlovskoj organizaciji niti katoličkom pokretu, budući da je orlovska organizacija još uvijek premlada i preslaba da bi se u kritičnim trenucima oduprijela različitim utjecajima koji bi je mogli navesti da skrene s pravog puta, unatoč dobroj volji i duhu žrtve seniora koji u njoj djeluje«. ¹²⁸

Pravi je razlog bio što je većina đačkih organizacija napustila Ligu i prešla u HOS-ove udruge, pa bi upravo izlaženje takvog lista dalo nove impulse i jasan smjer HOS-ovim organizacijama te mogućnost za još otvorenije i transparentnije djelovanje. U razgovorima koje je vodio dr. Protulipac sa Stjepanom Podolšakom, predsjednikom Lige, zajednički su se složili kako se pitanje srednjoškolskih đaka neće rješavati smjesta, već će se pustiti neka dozrije, dok će se u međuvremenu i s jedne i s druge strane nastojati djelovati pomirbeno, kako bi se nadišle teškoće koje su se pojavile.

Zbog tvrdokornog nastupa i dosljednosti u jednostranoj politici HKS-a, Savezno vijeće Hrvatskoga orlovskog saveza, kao legislativni forum hrvatske orlovske organizacije, uputilo je pismo nadbiskupu Baueru već 9. siječnja 1926. u kojem ga izvješćuje o trenutačnoj situaciji unutar HKP-a. Između ostalog, upoznali su nadbiskupa Bauera rezolucijom koja

¹²⁵ AIM, *Zapisnik predsjedništva HOS-a od 7. veljače 1926.*

¹²⁶ Osim toga glavnoj skupštini je predloženo »da se Liga reorganizira na taj način da postaje vrhovna centrala đačkog saveza i MĐOO i da preuzme cjelokupnu izobrazbu i odgoj đastva...« I Liga i MĐOO moraju izdati upute da se svagdje ima pomirljivo nastupati (AIM, F 1,1 *Glavnoj skupštini – prijedlog I.*, 22. ožujka 1926.).

¹²⁷ AIM, F 1,2, *Pismo M. Matulića Ivici Protulipcu od 23. ožujka 1926.*

¹²⁸ *Isto.*

njihove organizacije KA obvezuje te mole da se i on osobno zauzme oko rješavanja nastalog spora. Između ostalog ističe se: »Budući iz izvještaja delegata iz raznih dijeceza proizlazi, da HKS vodi borbu protiv HOS-a i stavlja zapreke provođenju rezolucijama posljednje biskupske konferencije (1926.), zaključuje Savezno vijeće HOS-a, da pismeno zatraži od Glavnog odbora Seniorata, da ovaj prestane svojom pogubnom bratoubilačkom borbom [...] Ne odgovori li HKS u roku od 14 dana [...] tada HOS otklanja unaprijed svaku odgovornost za sablazan, koja bi mogla nastati među katolicima[...]«¹²⁹

Isključivost Hrvatskoga katoličkog seniorata

Osim unilateralnog nastupa Seniorata u javnosti i sustavnog favoriziranja programa i sadržaja koji je odgovarao aktualnoj politici HKS-a te eksplicitnog nametanja kao »vrhovnog foruma« svih katoličkih organizacija, zasigurno je sve probleme stvarao Seniorat zbog svoje lažne ekskluzivnosti.

Dr. Protulipac 27. ožujka 1926. iz Bjelovara upućuje pismo na adresu Seniorata u predmetu orlovskog lista *Orlovska straža*, u kojem od HKS-a traži, da još jednom preispita svoju odluku. Između ostalog, Protulipac podsjeća seniore na odgovornost koju imaju oni članovi Seniorata koji su na čelu HKS-a ali su i članovi HOS-a.¹³⁰ Protulipac u pomirljivom tonu naglašava važnost izlaženja lista te poziva Seniorat da ponovno »uzme stvar u pretres« i prvotni zaključak izmijeni: »Molim odbor da ima u vidu baš ugled seniora u organizaciji, koji oni moraju imati, ako seniorat želi zadržati upliv u pokretu. Teško mi je misliti, koliko bi sada energije moralo biti bačeno oko toga, da se unutar seniorata nastavi rad oko akrobacije izlaženja lista, koji je nuždan organizaciji.«¹³¹

No u odgovoru dr. M. Matulića od 31. ožujka 1926. Protulipcu uočava se rigidnost, konvencionalnost te nepopustljivost, štoviše ultimativan ton koji je već otprije poznat. Tako se, između ostalog, u odgovoru ističe: »Odbor ostaje kod svog zaključka donesenog na sjednici 22. ožujka tj. da se pitanje 'Orlovske Straže' odgodi na ferije te da se drug Maričić kooptira kao prosvjetni referent u HOS-u i da kao takav bude zajedno s dr. Čepulićem referent Seniorata u HOS-u. Drugovi Seniori imaju praviti pitanje ličnog povjerenja u odboru HOS-a i staviti HOS-u svoje časti na raspolaganje. U slučaju da drugovi u HOS-u ne učine ni jedno ni drugo, tj. niti provedu odborske zaključke niti polože svoje časti u HOS-u, odbor Seniorata će protiv njih poduzeti mjere.«¹³²

Dakle, bilo je posve iluzorno očekivati od Seniorata iskorak, kao znak kompromisa, štoviše, Seniorat je u svemu vidio opasnost za svoju vlastitu ideologiju.

U istom se tonu HKS obratio Marici Stanković, iz ženskog ogranka orlova (SHO), koja je u listu *Za vjeru i dom*, iz 1926., br. 3., str. 43–44, u rubrici »Naše Orlice«, objavila članak »Zadaci pokreta Orlica« kao i prigodnu bilješku, što ih je Odbor Seniorata ocijenio nesukladnima vlastitoj viziji, budući da je Stankovićeva napisala kako organizacija orlica

¹²⁹ AIM, F 2,13, Seniorat poslije biskupske konferencije 1926.: *Savezno vijeće Hrvatskog orlovskog saveza*, dr. Antunu Baueru, nadbiskupu.

¹³⁰ AIM, F 1,5, *Dr. I. Protulipac odboru Seniorata, od 27. ožujka 1926.*

¹³¹ *Isto.*

¹³² AIM, F 1,6, *Dr. Marijo Matulić, Drugu, od 31. ožujka 1926.*

podrazumijeva jednako srednjoškolsku kao i neškolsku mladež. Stankovićeva je iznijela jedno novo, zapravo poznato stajalište, koje ujedno baca svjetlo na odnose Seniorata prema HOS-u i SHO-u te pokazuje animozitet koji je bio više nego očigledan.

Dne 6. travnja 1926. dr. Matulić je poslao pismo Marici Stanković u kojem je optužuje da je povrijedila disciplinu Seniorata te je pozvao neka se pokaže odgovornom i pripremom izvršiti nadoknadu za taj svoj čin.¹³³

Pismo upozorenja poslalo je i Orlovsko okružje u Požegi 26. ožujka 1926. u kojem se naglašava »da katolički Seniorat u Požegi ne može nikako da odobri te učestale sporove između HOS i katoličkog seniorata, niti po bilo kojem pitanju [...]«¹³⁴

Merzov odgovor Centralnom odboru Seniorata zbog krivih optužbi

Spor između HKS-a i HOS-a sve više se produbljavao prvotno zbog nametnutog diktata HKS-a i njegova zahtjeva za podvrgavanjem svih članova Seniorata koji su djelovali u drugim organizacijama izvan Središnjice Seniorata. Takav rigidni unilateralni i nepopustljivi stav štetio je objema stranama u sukobu. Budući da je dr. Ivan Merz, u kuloarima, bio glavni optuženik i krivac za novonastalo stanje među hrvatskim katoličkim organizacijama, on se posebnim pismom od 19. travnja 1926. obratio Centralnom odboru Seniorata.¹³⁵ U uvodu Merz se osvrće na posljednje događaje te iznosi svoju viziju događaja. Budući da je potom bio izravno optužen kao glavni krivac zbog uvođenja KA u redove HKP-a, Merz je tu bio vrlo kategoričan: »Uvjeren sam, kako su neke organizacijske promjene potrebne, sa željenim ciljem da Seniorat na taj način još bolje razvije svoju veliku zadaću na korist čitavog katoličkog pokreta.«¹³⁶ Govoreći o KA, on iznosi stajalište koje je već bilo poznato javnosti. Naime, Merz se zalagao za depolitizaciju KA, što nije bilo u koliziji s mišljenjem dr. Bakšića, koji je tako primjerice u *Katoličkom listu* iznio sljedeće mišljenje: »Organizacije, koje su u okviru KA nemaju cilja čisto političkoga, i ne smiju se prema tome baviti stranačkom politikom, ali one treba da odgajaju čovjeka za vršenje političke dužnosti.[...]«¹³⁷ Često su u skribodiskursima tadašnjeg tiska neki članovi Seniorata znali krivo tumačiti ili iskrivljavati Merzovo poimanje KA, počevši od lažnih optužaba da uvođi talijansku KA do toga da je KA kao takva osuđena na neuspjeh, jer članovima potpuno zaprječuje baviti se politikom.

¹³³ Tako, između ostalog, dr. Matulić piše: »Je li Vam poznato, da je glavno načelo, na kome se temelji Seniorat, da ni jedan član Seniorata ne smije izvan Seniorata, zastupati nikakvo drugo stanovište osim onog većine Seniorata, dok svoje mišljenje može zastupati i za nj se boriti jedino unutar redova Seniorata? Ako Vam je to poznato, zašto ste onda u svom članku u listu 'Za vjeru i dom'... zauzeli drugo stanovište, nego što ga ima većina Seniora, pogotovo, kad ste Vi bili lično pozvani, da se pokorite zaključcima Seniorata, stvorenim na glavnoj skupštini 22. listopada prošle godine u Zagrebu... Ako se osjećate krivim, da li žalite ovaj čin i da li ste pripravn, da ga reparate?« (AIM, F 1,7, Seniorat prije biskupske konferencije 1926.: *Dr. Marijo Matulić, Marici Stanković od 6. travnja 1926.*)

¹³⁴ AIM, F 1,4, *Orlovsko Okružje Požega, HOS-u od 26. ožujka 1926.*

¹³⁵ Na rubu sačuvanog primjerka Merz je zapisao: »Poslao sam ovo pismo Senioratu po dru. Marakoviću. Saznao sam kako je ostavilo dobar dojam. Pismo gospođice Stanković, kažu – ostavilo je loš dojam.« (AIM, F 2,8, *Pismo Ivana Merza Središnjem odboru hrvatskog katoličkog Seniorata, od 19. travnja 1926.*)

¹³⁶ AIM, F 2,8.

¹³⁷ *Katolički list*, 23. ožujka 1925., 667.

No dr. Ivan Merz je u više navrata u tisku objasnio kako KA nije politička organizacija, već vjersko-prosvjetna organizacija, koja je po svome ustroju samostalna te kao odgojna institucija ima za temeljnu zadaću da odgaja svoje članove o svim dužnostima koje čovjek treba da vrši kao katolik u obitelji i u državi. U pismu Merz nadalje ističe: »Napose izjavljujem kako nikada nisam smatrao da bi bilo potrebno smanjiti intenzitet aktualnog političkog djelovanja; naprotiv, i sam bih bio spreman upustiti se u nj čak i u javnosti, kada bi to bilo povoljno i nužno za neku dobru svrhu.«¹³⁸ Naime, Merz je bio uvjeren da KA mora biti izvan i iznad političkih stranaka i njihova političkog programa, ali to ne znači da se privatno priječi nekom članu KA bavljenje politikom.

Na samom kraju Merz, poziva Seniorat na razbor te pismo završava riječima: »Duboko sam uvjeren kako ljubav i sloga za katolike trebaju biti vrhovni obrazac djelovanja: ondje gdje toga nema, svaka je organizacija uzaludna. Budući da postoji pogibao da se u nadoljećim nesporazumima pokidaju sveze naše uzajamne ljubavi držim kako mi je bila dužnost Odboru podastrijeti ovu izjavu.«¹³⁹

Spor se nastavlja

Sukob između HKS-a i HOS-a u rješavanju đaćkog pitanja nije prestao, štoviše, ne samo da se i dalje nastavila oštra polemika oko ustroja đaćkih organizacija nego se postavljalo i pitanje opravdanosti uvođenja KA i odgovornosti članova Seniorata za novonastalo stanje unutar HKP-a. Napori koje su činili članovi vodstva HOS-a u pojedinih trenucima imali su negativan efekt. Radi ilustracije o dramatičnosti situacije navodimo samo jedan citat iz prijedloga dr. Dragutina Hrena,¹⁴⁰ koji je kao senior, inače trijezan i objektivan, na jednoj sjednici Seniorata iznio kompromisni prijedlog rješenja spora, što je potvrdio i negativnim primjerom iz prakse, jer tamo gdje se bori protiv orlovstva, stradava i Liga: »Iza toga je predlagatelj, D. Hren, naglasio načelo: *respice finem*. Sam je svjedokom, kako je u zagrebačkom Dječaćkom sjemeništu uništen Orao, a s time je propala i organizacija Lige. Najlakše je orlovima rezati glave, ali time režemo glave i našem podmlatku i katoličkoj ideji među đaštvom. Đaštvo ćemo na dulje vremena izgubiti.«¹⁴¹ Pismo nepoznatog autora koje je upućeno HKS-u 20. travnja 1926. ilustrira pozadinu spora i baca novo svjetlo na sukob između HKS-a i KA. U pismu autor postavlja vrlo konkretna pitanja. »Da li seniorat smatra da KA potpuno i sasvim ovisi od Biskupa kao dio koji neposredno spada u njihovu pastirsku dužnost ili drži da u KA samo striktno vjersko-ćudoredni dio spada pod crkvenu jurisdikciju, a da ostali (administrativno-tehnički organizacijski itd.) spada pod laičku jurisdikciju Seniorata? Smatra li Seniorat KA organom Ordinarija, sa specifičnim ciljem socijalne kristijanizacije, i to tako da Ordinariji KA vode preko svojih službeno za to delegiranih duhovnika i svojih dijecezanskih narodnih Saveza i Centralnog Narodnog Saveza ili naprotiv drži

¹³⁸ AIM, F 2,8.

¹³⁹ *Isto*.

¹⁴⁰ Dragutin Hren, vjerski pisac (Zagreb, 19. ožujka 1895. – Zagreb, 7. travnja 1972.).

¹⁴¹ [HOS], *Orlovska organizacija đaštvo i Katolički pokret*, Zagreb, 1926., 17, B. NAGY, »Uzroci podjele u Hrvatskom katoličkom pokretu«, 642–645.

da je episkopat delegirao Seniorat da vode KA unatoč tomu što je de facto Seniorat dan danas i disciplinska centrala za Hrvatsku pučku stranku i našu ekonomsku akciju? Da li su članovi Seniorata, koji rade u organizacijama KA dužni, da odgovaraju za svoj rad u KA Senioratu ili direktno biskupima bez posredstva Seniorata?¹⁴² Autor pisma smatra KA dijelom duhovne pastve, što joj je Seniorat osporavao, te drži da KA, budući da se proteže na sve biskupije, mora biti otvorena svima. Uopće stajalište vodstva KA bilo je da KA preko svojih duhovnika spada izravno pod disciplinsku vlast biskupa – preko službenih duhovnika te da Seniorat, budući da je disciplinska centrala Hrvatske pučke stranke i ekonomsko-socijalne akcije, ima tek savjetodavnu vlast u stvarima KA.

Hrvatski orlovski savez je 11. svibnja 1926. poslao predstavku Odboru HKS-a u kojoj podsjeća na kronologiju događaja i već donesene rezolucije, koje su postale obvezujuće za obje strane.¹⁴³ Naime, u listopadu 1925. godine, za vrijeme održavanja glavne skupštine Seniorata, nakon izlaganja dr. Protulipca prešlo se na raspravu o rješenju đakčkog pitanja. Budući da su se prilikom diskusije pojavila suprotna gledišta, glavna skupština Seniorata predložila je da se za sporna pitanja imenuje poseban odbor koji će ih nastojati riješiti. U taj odbor izabrani su: dr. Ivan Protulipac, dr. Avelin Čepulić i dr. Ivan Blažević, a s druge strane: Petar Grgec, dr. Ljubo Maraković i vlč. Pavao Jesih. Nakon održane sjednice pod predsjedanjem vlč. Pečnjaka, svi sudionici bili su jednoglasni u svojim stajalištima kako među njima nema nikakvih principijelnih razilaženja. Donesena je rezolucija koja glasi: »Liga se reorganizuje na taj način, da postaje vrhovna centrala đakčkog saveza i MĐO i u njezinu kompetenciju spada rad oko idejne odgojne i intelektualne izobrazbe cjelokupnog đastva. Tu svoju zadaću vrši ona i u Đakčkom savezu i u MĐO i to sredstvima, koja će se detaljno odrediti: MĐO vršit će pod kompetencijom HOS-a brigu oko specijalnog orlovskog odgoja, gimnastike, praktičnog odgoja za prosvjetne radnike itd.«¹⁴⁴ Seniorat je, međutim, u već poznatome stilu izigrao zaključke, pravdajući to ulaskom novih članova u novoizabrani odbor Seniorata, koji tobože nisu bili upoznati detaljno s đakčkim pitanjem. Premda su seniori – članovi Predsjedništva HOS-a više puta urgirali da se nastavi s traženjem rješenja i premda su u tom smjeru izradili detaljan prijedlog, predan Grgecu, Odbor se nije više sastajao. Nakon određenog vremena neki članovi Upravnog odbora Seniorata izjavljivali su da taj odbor nema jurisdikciju nad »predmetom«, jer da je tobože jedini za to nadležan Upravni odbor Seniorata, prešli su preko te rezolucije tvrdeći da je ona nejasna.¹⁴⁵ Vodstvo HOS-a izvješćuje u predstavi Odbor Seniorata da se nikako ne kane pokoriti zahtjevima Seniorata i njihovu »rješenju« đakčkog pitanja. Svoje odbijanje obrazlažu činjenicom da su biskupi 1924. odobrili HOS kao organizaciju cjelokupne mladeži, i seljačke i radničke i đačke, pa prema tome ne mogu udovoljiti zahtjevima Seniorata bez odobrenja biskupske konferencije.¹⁴⁶

¹⁴² AIM, F 1,49, *Pismo odboru Hrvatskog Katoličkog Seniorata od 20. travnja 1926.*

¹⁴³ AIM, F 1,11, *Seniorat prije biskupske konferencije 1926.: HOS Odboru HKS-a, od 11. svibnja 1926.*

¹⁴⁴ *Isto*

¹⁴⁵ AIM [Seniorat], *Jedinstvo Pokreta*, Zagreb, 1926., 14.

¹⁴⁶ AIM, F 1,11.

Nova inicijativa dr. Ivana Merza

Potpору za svoja stajališta dobili su vođe HOS-a od nadbiskupa Antuna Bauera koji ih je izvijestio da se sva sporna pitanja trebaju rješavati na sljedećoj sjednici biskupske konferencije.¹⁴⁷ Vrlo važno pismo Ivana Merza od 3. svibnja 1926. poslano je nadbiskupu Ivanu Šariću. Da bi se shvatila pozadina autoritativnog i nepomirljivog zadiranja Seniorata u spor između Lige i HOS-a,¹⁴⁸ Merz u pismu iznosi činjenice koje na HKS bacaju novo svjetlo te moli mons. Šarića da se zauzme u rješavanju spora. »[...] Držim kako pitanje ovog teškog razmimoilaženja valja staviti pred biskupe; kako ga valja autoritativno riješiti. U tom bi smislu biskupi trebali razmotriti također i pitanje nadležnosti Seniorata, moguće, putem upućivanja zahtijeva Odboru Seniorata, neka svoj Pravilnik predoči Biskupskoj konferenciji na odobrenje. Jedina iznimno važna stvar jest ta da Ordinarius loci (u ovom slučaju Zagrebački) bude objektivno izviješten, dok mi Orlovi to ne možemo. Vlč. Slamić službeni je poslanik Ordinarius loci u Senioratu i čini se kako te odluke upravljene protiv Orlovske dačke organizacije uživaju formalno odobrenje mjesnog biskupa.«¹⁴⁹ Merz nije ulazio u ideološke temelje svih tih razdora, ali je zamolio nadbiskupa Šarića za pomoć u rješavanju nastalog spora. Sljedeći na potezu bio je Seniorat, koji je za 4. svibnja 1926. sazvaio izvanrednu sjednicu Odbora Seniorata, kako bi se raspravilo o »Uređenju odnosa između HOS-a i Lige na temelju načela: Srednjoškolci – nov naraštaj Seniorata, nikakvo posredništvo između srednjoškolaca i Seniorata, jedan jedinstveni Seniorat, jedna jedinstvena organizacija srednjoškolaca, jedan jedinstven pokret.«¹⁵⁰ Bila je to još jedna u nizu nepromišljenih inicijativa sa strane Seniorata. Sustavno opstruiranje te izbjegavanje posrednika između dačkih organizacija (MĐOO-a i HOS-a), govorilo je da Seniorat ima dijametralno suprotno mišljenje. Stoga je vodstvo HOS-a odboru Seniorata zaniijekalo autoritet odlučivanja o pitanju koje se odnosi na strukturu orlovske organizacije, koja je organizacija svekolike katoličke mladeži, uključujući srednjoškolce, koji su njenim dijelom od samog početka te ju je kao takvu odobrio episkopat.¹⁵¹

¹⁴⁷ Dr. Bauer, koji je, uvažavajući važnost problema za cijeli hrvatski katolički život, izjavio da svakako ovo pitanje (spor Liga – HOS, op. a.) treba ostaviti u statusu quo sve dok sljedeća plenarna konferencija cjelokupnog episkopata ne dade druge direktive za rad orlovske organizacije. Ujedno je nadbiskup Bauer preuzeo pokroviteljstvo sleta u Požegi (AIM, F 1,12 *HOS – Odboru Seniorata*, 11. svibnja 1926.)

¹⁴⁸ Dr. Dragutin Kniewald, suvremenik Katoličke akcije, revno, gotovo ritualno pratio je sva zbivanja oko KA. Prigodom izlaza brošure nadbiskupa Ivana Šarića *Za Katoličku Akciju*, napisao je sljedeću recenziju: »Prvo djelo nadbiskupa sarajevskog dr. Šarića o Katoličkoj Akciji objavljeno pred godinu dana imalo je takav uspjeh da je danas njegovo poimanje Katoličkog Pokreta i Katoličke Akcije u glavnim crtama sveopće prihvaćeno. Sada slijedi praktično ostvarenje navedenih općih načela, o čemu ovo drugo djelo govori vrlo jasno i otvoreno, ilustrirajući sva konkretna pitanja koja su se u tom smislu pojavila. Nasuprot nekim glasovima, nadbiskup jasno izjavljuje kako se ne valja rukovoditi niti talijanskim niti njemačkim tipom /KA/, već naputcima i preporukama Sv. Oca. Nadbiskup govori o novoj krilatici *Luči* i pitanju mogu li studenti teologije biti članovi Jugoslavenske Katoličke Dačke Lige (što je danas slučaj), otkrivajući kako će biskupi to pitanje riješiti zajedno sa Sv. Stolicom...« (D: KNIEWALD, »Iz savremenog crkvenog života«, *Bogoslovna smotra (BS)*, 14/1926., br. 4., 321).

¹⁴⁹ AIM, F 5,23, *Pismo Ivana Merza mons. Ivanu Šariću, nadbiskupu sarajevskom, Zagreb, 3. svibnja 1926.*

¹⁵⁰ AIM, F 1, 10, *Seniorat – Drugu od 4. svibnja 1926.*

¹⁵¹ AIM, F 1,12, *Seniorat prije Biskupske konferencije 1926.: HOS – Odboru HKS-a, 11. svibnja 1926.*

Jedinstvo pokreta – odgovor Seniorata

Budući da se HOS nije htio nikako pokoriti zahtjevima Seniorata, Upravni odbor Seniorata izdaje 20. svibnja 1926. »pro manuscripto«, djelce od 23 gusto pisane stranice pod naslovom *Jedinstvo pokreta*, koje je bilo namijenjeno samo za članove Seniorata.¹⁵² Brošuru je potpisao cijeli Odbor Seniorata: Stjepan Barić, odbornik Seniorata, predsjednik HPS-a i Zadrugne sveze; Danica Bedeković,¹⁵³ odbornik Seniorata, tajnica Hrvatske katoličke ženske sveze; Velimir Deželić, odbornik Seniorata, ravnatelj Zadrugne sveze; Petar Grgec, odbornik Seniorata, glavni urednik *Narodne politike*; dr. Ljubo Maraković, predsjednik Seniorata, referent Seniorata za đastvo, urednik *Hrvatske prosvjete*; Mijo Maričić, odbornik Seniorata, referent za orlovstvo; dr. Marijo Matulić, tajnik Seniorata, urednik *Narodne politike*; Krešimir Pećnjak, odbornik Seniorata i urednik *Sacerdos Christi*; dr. Janko Šimrak, odbornik Seniorata, glavni tajnik HPS-a, i Bartul Vitaić, blagajnik Seniorata.¹⁵⁴ Donosim sažeti prikaz ove važne brošure u kojoj se iznosi stajalište Seniorata u sporu Liga – HOS. U uvodu činjenično anemične brošure Odbor daje kratak presjek pregleda povijesnog razvoja Seniorata, pri čemu se beskompromisno favorizira i idealizira Seniorat kao jedini autoritet i vrhovni forum svih đačkih organizacija. Inzistira se na autoritetu Seniorata u sporu koji je nastao između HOS-a i JKĐL-a. Podsjeća se kako je Seniorat oduvijek posvećivao specijalnu brigu đastvu, koje mu je priznalo kompetenciju u svim nastalim sporovima. Osim toga, »seniori su imali i zakonom garantirani upliv u akademska društva, a preko njih i na đačku centralnu organizaciju«.¹⁵⁵ Đačke organizacije dobro su se razvijale unatoč brojnim teškoćama, nerijetko političkim pritiscima i zaoštavanjima kojima su bili izloženi u jednom vremenskom razdoblju. Pojavom orlovstva 20-ih godina vodstvo HOS-a promijenilo je svoju strategiju suradnje sa Senioratom napose nakon »Krapanjskog puča«, kada su zastupnici orlovskih srednjoškolskih đačkih društava zahtijevali preustroj cijele đačke organizacije. Nadalje tvorcii brošure ističu da su krapanjske rezolucije bile težak memento za Seniorat, pa stoga Seniorat i nije mogao dopustiti raskol srednjoškolskih organizacija, jer su one stvarane godinama, i to jedino zaslugom Seniorata, pa bi likvidacija Lige značila rasplinjavanje svih katoličkih đačkih organizacija. Osim toga Seniorat nije mogao »dopustiti da Liga bude likvidirana iz jednostavnog razloga što nije htjela srednjoškolske učenike obvezati na jedinstven tip organizacije«.¹⁵⁶ Prema mišljenju Seniorata, »usvajanjem Krapanjske rezolucije, bile su uvedene dvije ili više organizacija i središnjica srednjoškolskih učenika, među kojima bi neizbježno došlo

¹⁵² AIM, [Seniorat], *Jedinstvo pokreta*, Zagreb, 1926., 14.

¹⁵³ Danica Bedeković (r. Rus), esperantica i novinarka (Varaždinske Toplice, 7. lipnja 1872. – Zagreb, 25. ožujka 1955.). Nakon završene učiteljske škole u Zagrebu i ispita za građanske škole iz matematičko-tehničkih predmeta, bila je učiteljica u selu Remete, Senju i Zagrebu od 1890. do 1903. Članica Hrvatskoga katoličkog seniorata. Zajedno s Mavrom Špicerom osnovala je prvo esperantsko društvo u Hrvatskoj (1909.). Izdala je prve udžbenike (gramatiku esperanta i rječnike). Pokrenula je esperantski časopis *Kroato esperanto* (Zagreb). Bila je tajnica Hrvatske katoličke sveze (1919.) i surađivala je u njezinu glasilu *Ženska misao* (1919.). Objavljivala je u listovima: *Luč* (1924.–25.), *Jutarnji list* (1925.), *Narodne novine* (1931.), *Narodna zaštita* (1932.), *Glasnik Jugoslavenskog ženskog saveza* (1938.) i dr. Od 1938. do 1941. bila je predsjednica zagrebačke sekcije Jugoslavenskoga ženskog saveza (HBL, sv. I., 573–574, *Znameniti i zaslužni Hrvati*, 22).

¹⁵⁴ *Isto*, 23.

¹⁵⁵ *Isto*, 5.

¹⁵⁶ *Isto*, 7.

do nadmetanja, već samim time što pretendiraju na iste članove. Ako među tim organizacijama i ne bi nužno bilo načelnih razmimoilaženja, lako bi se moglo konstatirati, osobito otkad su neki čelni ljudi HOS-a stali u javnosti iznositi probleme aktualne drugdje, ali ne i kod nas.«¹⁵⁷ »U tom je smislu odbor – slijedom peticije Lige te na uporno traženje vlč. dr. A. Slamića, osobe od povjerenja preuzvišenog nadbiskupa Bauera, odlučio održavati trajne sjednice sve dok se taj problem ne riješi. Odnosi između Lige i HOS-a bit će riješeni na sljedeći način: Srednjoškolci tvore mlađi naraštaj Seniorata, nikakvo posredništvo između srednjoškolaca i Seniorata.«¹⁵⁸ U nastavku se govori o razgovorima koje su vodili s dr. Protulipcem i dr. Hrenom te reakciji dr. Stjepana Barića, koji misli da se Senioratu ne smije poricati kompetencija u rješavanju spornih pitanja. »Čak i glavnoj skupštini poriče se kompetencija, Senioratu se šalju kolektivna pisma. Te trzavice unesene su i u 'Doma-goj' i među srednjoškolske đake.«¹⁵⁹ U brošuri se donosi cjelovita predstava koja je bila upućena zagrebačkom nadbiskupu dr. Antunu Baueru zbog nastalog spora te se optužuje HOS za opstrukciju unutar Katoličkog pokreta. Na kraju Seniorat se zaklinje na vjernost i odanost, ali i zahvaljuje zbog dobre geste nadbiskupa Bauera, koji nije stavio veto na njihove odluke. I na samom kraju brošure, pod naslovom »Svim članovima Seniorat s pravom glasa!«, Odbor je pozvao sve članove Seniorata da razmisle o sljedećim pitanjima: »Odobravate li stanovište odbora, da se manjina mora pokoriti zaključcima većine te lojalno pomoći da se zaključci većine provedu? Odobravate li naše rješenje đачkog spora, kako smo ga donijeli po zaključku Odbora u ovom pismu i smatrate li da smo taj zaključak morali donijeti u interesu jedinstva našeg podmlatka, a da smo pri tom potpuno osigurali jedinstvo orlovskog duha i tehnike i u đачkim redovima?«¹⁶⁰ Pismo je upućeno svim seniorima te se u istom apostrofira »u slučaju, da nam većina izgleda nepovjerenje, mi ćemo sa svom odlučnošću provadati volju većine, ostavljajući pojedincima pravo, da se unutar naših redova i dalje bore za svoje mišljenje, ali ćemo iz naših redova isključiti svakoga, tko će izvan Seniorata praviti većini smetnje u provadanju legalnih zaključaka.«¹⁶¹ Seniorat je želio skrenuti pozornost na neke druge krivce, primjerice dr. Ivana Merza, začetnika KA u Hrvatskoj. Optužba je bila lažna zbog toga jer dr. Merz nije gradio novu organizaciju po uzoru na talijansku KA, već ona je jednostavno proizišla na temelju enciklike pape Pia XI. *Ubi arcano Dei*, koja je bila obvezujuća za cijeli katolički svijet. Iz toga su se pojavile nesuglasice jer je HOS odbio poslušnost Senioratu te ga je ignorirao u mnogim donesenim odlukama, pa su se, između ostalog, pojavile nesuglasice između Lige i HOS-a.

Odgovor Hrvatskoga orlovskog saveza – Senioratu i objavljivanje brošure *Orlovska organizacija – đaštvo i katolički pokret*

Time sukobi nisu prestali, a nastali spor Liga – HOS nije bio riješen, štoviše, bio je to fitilj koji je zapalio novu vatru. Već 30. svibnja 1926. HOS upućuje pismo Odboru

¹⁵⁷ *Isto*, 7., Ovdje se misli na uvođenje KA inicijativom dr. Ivana Merza.

¹⁵⁸ *Isto*, 10–14.

¹⁵⁹ *Isto*, 22.

¹⁶⁰ *Isto*, 22.

¹⁶¹ *Isto*, 22–23.

HKS-a te mu skreće pozornost da su iznenađeni njihovom reakcijom, tj. izdavanjem brošure, »koja je bila jednostrana i u mnogom netočna, štoviše u njoj se nalazi vrlo mnogo ličnih objeda i teških uvreda pojedincima od nas«. ¹⁶² Hrvatski orlovski savez misli da je jedini ispravni put u rješavanju nastalog spora legalni put preko episkopata, zato smatraju da su poduzeti koraci Odbora HKS-a ishitreni i štetni za organizaciju. Hrvatski orlovski savez stoga je odlučio da zagrebačkom nadbiskupu preda objašnjenje na predstavku koju je Odbor Seniorata predao nadbiskupu Baueru. Uslijedio je još konkretniji odgovor s nadnevkom 30. svibnja 1926., kada je vodstvo HOS-a objavilo brošuru na trideset stranica u kojoj se osporava i činjenično ispravljaju brojne netočnosti u povijesnoj kronologiji razvoja đačkog pokreta i spora koji je nastao: »Činjenice su velikim dijelom prikazane manjkavo, a u velikom broju slučajeva također i netočno. To je djelo prepuno tvrdnji bez stvarne osnove. Što je još gore, umjesto želje za iznalaženjem suglasnog i jedinstvenog rješenja, seniorima se jednostrano nudi mogućnost bilo prihvatiti i poduprijeti provedbu mišljenja većeg dijela odbora, ili pak uništiti pokret. Takve su metode u Katoličkom pokretu štetne.« ¹⁶³ U spomenutoj HOS-ovoj brošuri, glede spornog pitanja se, između ostalog, ističe: »Naš prijedlog za uređenje ovog pitanja je jasan i kratak. On odgovara duhu i zaključku glavne skupštine Seniorata. Đaci Orlovi ostaju u sadašnjoj svojoj organizaciji, tj. MĐOO. Đaci ne-orlovi imaju svoj đački savez i svoju organizaciju. Đaci – orlovi rade po svom programu i po svojem uređenju u organizaciji i disciplini HOS-a. Đaci ne-orlovi rade po programu i uređenju đačkog Saveza. I jedni i drugi đaci tj. MĐOO i Đački savez sačinjavaju JKĐL. Ona je reprezentativna centrala cijelog đastva. Ona podržava među njima veze, brine se oko jedinstvenog idejnog odgovora u duhu našeg pokreta. U tom smjeru ona izdaje 'Luč', knjige i brošure. Odbor njezin sačinjavaju reprezentanti Đačkog saveza (predsjednik i tajnik) i MĐOO (predsjednik i načelnik). Njegove zaključke provode i MĐOO i đački savez. Na čelu JKĐL stoji stalan predsjednik – senior, koga imenuje formalno HKNS, a u stvari starješinstvo te stalan duhovnik senior, koga imenuje Ordinarijat. To je okosnica našeg prijedloga. On bi doveo do uređenja pitanja i do stabilizacije Lige, kojoj će ova reforma biti samo od koristi. Đaci sami više ne mogu voditi đačkog pokreta, i zato tu treba reforme. Stavljamo drugovima ovaj prijedlog za razmišljanje. U njemu se dadu uključiti sve garancije za seniorat.« ¹⁶⁴

Bio je to prijedlog HOS-a i ujedno odgovor Senioratu u rješavanju cijelog spora. Konkretno rješenje očekivalo se od biskupa na jesenskom zasjedanju biskupske konferencije. Brošuru, koja je kao i seniorska tiskana kao rukopis, potpisalo je cijelo vodstvo i HOS-a i DHO-a: dr. Ivo Protulipac, dr. Ivan Merz, dr. Avelin Čepulić, o. Ambrozije Vlahov, vlč. Mijo Lehpamer, Nikola Jagatić, Ilija Jakovljević, Mila Jagatić, Marija Stanković i Viktorija Švigir.

¹⁶² AIM, F 1,16, Seniorat prije biskupske konferencije 1926., *HOS – Odboru HKS-a*.

¹⁶³ AIM, [HOS], *Orlovski organizacija – đastvo i katolički pokret*, Zagreb, 1926., 1–2.

¹⁶⁴ *Isto*, 28.

ZAKLJUČAK

Sukob na relaciji Hrvatski katolički seniorat – Hrvatski orlovski savez nije jenjao niti nakon brojnih sastanaka, okruglih stolova i intervencija Biskupske konferencije. HKS se od samoga početka postavio kao ekskluzivna organizacija koja je željela sve voditi i sve nadzirati. Iako je HOS na početku uživao povjerenje Seniorata, prve trzavice javile su se već 1924. godine, kada je Seniorat shvatio da neće moći provoditi svoje ideje i programe kroz HOS. Ivan Merz je sustavno poticao vjerske ciljeve i ideje Katoličke akcije te naglašavao ovisnost HOS-a o crkvenoj hijerarhiji bez posredstva Seniorata. Uporište za svoje stavove Merz je nalazio u papinim enciklikama, dokumentima Svete Stolice i stručnoj literaturi, koju je revno proučavao. Već se tada Seniorat pojavio s tezom o »nasilnom uvođenju talijanske KA« u redove katoličkih organizacija. Bila je to umjetno stvorena teza kojom se željelo optužiti dr. Merza i vodstvo HOS-a kako je talijanska KA nepotrebna, štoviše štetna za hrvatsku katoličku mladež. Pravi povod bila je nemoć HKS-a da unutar KA uvede političku granu HKP-a ostvarenu u Hrvatskoj pučkoj stranci. Merz je u svojim javnim nastupima ustvrdio da politička grana i socijalno-ekonomska grana HKP-a nemaju nikakve veze s KA. Prvi sukob, koji je ozbiljno narušio prividno jedinstvo, dogodio se sredinom 1924. prigodom objavljivanja hrvatskog izdanja *Zlatne knjige*, koju je priredio dr. Ivan Merz. Seniorat je bez upozorenja izbacio Merzov »Predgovor«, što je dodatno uzburkalo duhove. Cijela 1926. sve do 1928. bila je u znaku sukoba na relaciji HKS – HOS. Dr. Dragutin Kniewald, Merzov suvremenik, opisujući stanje u tadašnjem HKP-u, ustvrdio je da se radilo sasvim konkretno o tome hoće li vodstvo organizacije KA biti i načelno i praktički u rukama mjesnog biskupa i hoće li organizacija KA biti i praktički neovisna o svakome stranačko-političkom utjecaju. Prema dr. Merzu, KA trebaju voditi biskupi, svaki u svojoj biskupiji, te kao takva treba da bude izvan i iznad svih političkih stranaka. Dakako, to nije značilo kako Crkva priječi katolicima da se organiziraju u nekoj političkoj stranci čiji program nije bio u koliziji s KA. Nakon njegove smrti, u javnosti je Seniorat želio stvoriti dojam kako je on smatrao da je svaki katolik u savjesti dužan glasovati za HPS. Činjenice govore u prilog dr. Merza, koji je ne samo bio protiv pokušaja politizacije KA nego je i sustavno radio i na depolitizaciji i departitizaciji organizacija HKP-a, jer je smatrao da političke stranke trebaju djelovati autonomno, ali izvan katoličkih organizacija.

Summary

Conflict between Croatian Catholic Seniority (CCS) and Croatian Eagle Association (CEA) did not cease even after numerous meetings, round tables and Bishops conference interventions. Croatian Catholic Seniority (CCS) from the very beginning set itself as an exclusive organization which wants to control and supervise everything. Even though Croatian Eagle Association (CEA) at the beginning enjoyed Seniority's trust, first friction appeared already in 1924 when Seniority realized that it will not be able to implement its ideas and programs through CEA. Ivan Merz constantly encouraged religious goals and

ideas of Catholic Action (CA) and stressed the dependence of CEA on the church hierarchy without the mediation of the Seniority. The basis for his views Merz found in Papal encyclicals, documents of the Holy See and professional literature which he thoroughly studied. Already then the Seniority appeared with the theses about 'violent introduction of Italian Catholic Action (CA)' among the catholic organizations. It was an artificially created thesis for the purpose of accusing Merz and CEA leadership that Italian CA is unnecessary and even harmful for Croatian Catholic youth. Real reason was the incapacity of CCS to implement within CA political part of Croatian Catholic Movement (CCM) realized in Croatian Popular Party (CPP). Merz in his public appearances stated that political and social-economic part of CCM have no connection with CA. The first conflict that seriously damaged the illusion of unity, happened by mid-1924 on the occasion of publishing of Croatian edition of 'Golden book', edited by Ivan Merz. The Seniority without warning cut out Merz's 'Introduction', what additionally caused high feelings. Whole year 1926 and up to the year 1928 were marked by conflict between CCM – CEA. Dr. Dragutin Kniewald, Merz's contemporary describing the state in current Croatian Catholic Movement (CCM) stated that the matter was precisely about will the leadership of CA organization be in principle and in fact in the hands of local bishop and will the organization of CA be practically independent from every party or political influence. According to Merz, CA should be led by bishops, each in his bishopric, and as such it should be out of and above all political parties. Naturally, that did not mean that Church prevents Catholics to organize themselves in a political party which program was not in collision with CA.

After Merz's death, the Seniority wanted to create the impression in public that his opinion was that every catholic by his conscience is obliged to vote for CPP. Facts speak in favor of Merz, who not only was against the attempts of politicization of CA but also constantly worked on depoliticization of CCM organizations because his opinion was that political parties should act autonomously but outside of catholic organizations.

KEY WORDS: *Ivan Merz, Croatian Catholic Seniority, Croatian Eagle Association, Catholic Action, Croatian Catholic Movement*